रामपरत्वरत्नाकर
बोधनीधि ✓

बोधनिधि विरचित

श्रीरामपरत्व रत्नाकर

४८ ग्रं.सं. [illegible] २३०

केशव सिंह विरचित

श्रीरामचरित रत्नाकर

४८ ग्रं.सं. ८८१ २३०

राम

श्री॥

लि

श्रीगणेशायनमः॥रामायसुबोधायराजिकजवे.नमामसम ध्येहर्दयारामायपूर्णपरेशायवपुर्धारिणा
मायवामाजेने॥रामायमपवेसुधारसपरिगाभायकामायैतेरामायशुमतीहंतानीतिरितारामा
यरामायमे॥१॥श्रीमहोयस्यवर्णमुखारांगोयांमस्वरोगिचसमुखानां॥यःश्रीमदःसर्वेव
लीमुखानांनमाकांनेगिमसदासुखानां॥२॥अनकजापदपद्मसंभवेगोगुरुकृपाखिलसिद्धिसंप
धितः॥ रवनिबोधनिधिःपरयामुदाक्रियदिदंतुसतांपरितुष्टये॥३॥तदुच्युतार्थेःसुमहाप्रमोदाः
परत्वरेनेःपरिप्राप्तिगर्भम॥परत्वरत्नाकरनामधेयंविचार्यकार्यंसफलंममे॥४॥श्रीरामारतव

राम

॥१॥

र्वैर्लब्ध्वा मानुष्यमर्थदं त्वत्तामुक्त्वा हि नार्थाय पतितव्यं मनोषिभिः ॥ ४ ॥ स्वर्गनरकं विषयमनुज
न्मान्तमंते कर्मानुसाराभिरकल्पनहि प्रसिद्धं ॥ ५ ॥ तस्मात्त्वं हि गुरु पार्थ समस्तसाध्यं सेव्यं ज्ञानेराशिल
प्र ४ न्नापनित्याराराध्येम ॥ ६ ॥ तदुक्तं श्रीभागवते ॥ प्रस्वाद्दुर्लभमिदं बहुसंभवान्ते मानुष्यमर्थ
दमनित्यमपीह धीरः ॥ तूर्णं तेन यतनेदनुमृत्यु यावन्निःश्रेयसाय विषयः खलु सर्वतः स्यात् ॥ ७ ॥ न
दुत्र लोके बहुधा विचरतो पत्तेन्यनेकानि निकपिनानि ॥ स मेवमन्यं फलं समनि च परस्परं ने
विंशतिसर्वे ॥ ८ ॥ स्वपोहषेयत्न नदेवसत्वं मनंपाहदत्तफलवांच ॥ सनन्प्राचार्यां बहुधाभिगी

क ५

राम०

५

राम ॥२॥

मेनिर्दूषणंलौकिकमार्गमस्मिन्॥१॥ अन्यंप्रमाणंसमवेक्ष्यगौरं निश्चीयतेश्चौतमतंनचान्यत्
नत्रापिकाठत्रयवर्णनंवकार्य्यंतानत्रविचारणीया॥ तदुक्तंचश्रीभागवते॥ योगास्त्र
योमयाप्रोक्तानृणांश्रेयोवि[illegible]या॥ ज्ञानंकर्मचभक्तिश्चनोपायोन्योस्तिकुत्र
चित्॥१॥ साचारः पालनमेवधर्मस्तानंस्वतत्त्वावगमश्चपुंसः॥ निःश्रेयसंजनयतीहवं
भक्तिमतोनामुत्रोच॥२॥ मन्वादिमुनिभिः प्रोक्तंनित्यनैमित्तिकंचयत्॥ तद्धिकर्मस
दाकार्य्यंत्यागोपायाभवेद्यतः॥३॥ काम्यंकर्मनिषिद्धंचत्याज्यमेवसदाबुधैः॥ द्वेषः

राम
३
॥२॥

।नास्ति ज्ञानोपकारत्वमन्तःकरणशोधनं ॥

पूर्वोक्तयोमध्येनित्यंसर्वाघनाशनं ॥ ५ ॥ ज्ञानंकारणशुद्ध्यैवमतिज्ञानोपकारकं । तत्र स्वातं
चापितस्यांगंस्वर्गदत्वमनीषिभिः ॥ ५ ॥ यन्नदुःखेनसंभिन्नंनचग्रस्तमनंतरं । अभि
लाषोपनीतंचतन्सुखंस्वःपदास्पदं ॥ ६ ॥ इत्यादिवचनात्स्वर्गंस्वतंत्रंपरधामकं । भगव
त्प्राप्तकंस्यान्नकेवलंसुखरूपकं ॥ ७ ॥ श्रुतिश्चव्यक्तरूपंहवेचातुर्मास्ययाजिनःसुकृ
तंभवति ॥ ८ ॥ निःकामंकेवलंकर्मकृत्वादेवंसमर्प्ययत् । ज्ञानेनचित्तशुद्धिःस्यादिहे
वेतिविनिश्चितं ॥ ९ ॥ श्रुतौचधर्मेणपापमपनुदति ॥ १० ॥ तत्रैवपनकेनापिवापञ्ज

तापि वाहा विहैमेरा नानुपत्तमसनाएवमवति ॥ २१ ॥ ज्ञानं विचारात्तस्यस्य नत्वमस्यादि
गी.म. वाक्यतः ॥ व्यासस्तन्त्रादिवेदांतात्प्रोक्तवाक्यानुसारतः ॥ २२ ॥ सद्गुरोपानुरोधेन भवत्स्वर्ग राम
॥ ३ ॥ स्वयं मुक्तिनः ॥ ज्ञानं चतुर्विधं प्रोक्तं परस्पराविरोधितं ॥ २३ ॥ स्वहृदेन मुनिभिः प्रोक्तं विधि ॥ ३ ॥
पाद्वैतमेवच ॥ द्वैताद्वैतमेव न द्वैतं चेति चतुर्विधं ॥ २४ ॥ तत्राद्वैतमतं सत्यं व्यवहारे न तं लाध
नैहिनत ॥ तेन वस्ताधनेनैव निवृत्तस्तापुज्यमानुमानत ॥ २५ ॥ रजकौ च भागवते ॥ स्वहृत्प्रद्मप
ध्यानं स्नात्वा हृत्पद्मे परं ॥ ५ ध्वंसं विक्षिप्य चात्मानं मान्यत्वाध्यापनिः कल ॥ २६ ॥ दर्शनेनत

कंपादत्तं त्रिहासंविषाननै ॥ न इत्थंसिरारसिंचविश्वंचपृथगाश्रयः ॥ २७ ॥ अन्यान्यानिम
क्षोपायस्यसाधनेवरीणितानिच ॥ तेषामन्यतमंज्ञानमुपकारंकरोतिहि ॥ २८ ॥ तत्संहतं
गुप्तगमंकेवलंभक्तिसाधनं ॥ अन्येषामप्येसिद्धीयैलनहागा क्लिष्टकल्पना ॥ २९ ॥ वेदे
नोहृदयंशुद्धंहेनकर्मादिसाधके ॥ ब्रह्मज्ञानादिकंहेत्वदर्शनान्निश्चिनमतं ॥ ३० ॥ त
कुतोस्यपक्षमभिनंदुरासुपर्णांत्पुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजाते तयोरन्यःपि
प्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योभिचाकशीति ॥ ३१ ॥ ब्रह्मणाःसावयवंत्वंचभुतोसर

राम ॥८॥

स्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्॥ स भूमिं सर्वतः स्पृत्वा अत्यतिष्ठद्दशांगुल

मिति॥१॥ अत्र सावयवे भगवद्विग्रहे देहिदेहविभागाभाव एवोक्तः॥ श्रीभागवते

ऽस्यापि देववपुषो मदनुग्रहस्य स्वेच्छामयस्य न तु भूतमयस्य कोपि॥ नेशे महि त्व

वसितुं मनसांतरेण साक्षात्तवैव किमुतात्मसुखानुभूतेः॥२॥ सावयवस्यैव ज्ञाने

मुक्तिसाधनमिति श्रुतेः॥ वेदाहमेतं पुरुषं महांतमादित्यवर्णं तमसः॥ परस्ता

त्॥ तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति नान्यः॥ पंथा विद्यतेऽयनाय॥३॥ कूर्मे सा ना

राम ॥८॥

त्वमुक्तिरितिनत्यैवप्रतिपाद्यंभवति॥ जगतः प्रवाहनित्यत्वंचश्रुतौ सूर्याचंद्रम
सौधातायथापूर्वमकल्पयदिवंचपृथिवींचांतरिक्षमथोस्वः॥१॥ तदेवपवानां
लोकानांमहत्वमत्वंश्रीमद्भागवते॥ अग्रतपानरघणाद्रूलजिनाल्लोकामपाश्रमः
तुस्याश्चनाकपृष्ठाश्वप्रतिग्राक्षीर्ष्वमामकाः॥१॥ यंदनुवर्तिनोजीवानांकाल
त्वपेपिपरमेश्वरभिन्नत्वेसतिनित्यत्वंचगीतासु॥ नत्वेवाहंजातुनाशंनत्वंनेमेज
नाधिपाः॥ नचैवनभविष्यामःसर्वेवयमतःपरमिति॥ जीवानांपारवश्यमुक्तंश्रीम॥

एम

॥ पू ॥

दुःसाध्यो ॥ नैमनः कामकारो हि पुरुषो मनीश्वरः ॥ इतस्वेनतनं दैवं कृतांतः ॥ प
रिकर्षति ॥ ३ ॥ जीवानां नानात्वमुक्तं नत्वैव एकः ॥ पालयन्ने लोक मेकः ॥ पालयन्ने
कं त्वं ॥ मज्ञन्यको हि निरपेक्षः स्वर्गे महीपते ॥ ३ ॥ ब्रह्मणः कारणात्त्वं जगतः
कार्य्यत्वं च प्रभुतेः ॥ यतो वा इमानि भूतानि जायंते येन जातानि जीवंति यत्प्र
यंत्यभिसंविशंति तद् ब्रह्म विजिज्ञासस्व ॥ ४ ॥ तथा च व्यासस्य वेदसूत्रं पा अथातो
ब्रह्मजिज्ञासा ॥ ५ ॥ जन्माद्यस्य यतः ॥ ६ ॥ जीवानां मंतव्यो भिन्न न पृथग व

एम

॥ पू ॥

स्थानं च वसुनो ॥ यश्चात्मनि तिष्ठन्नात्मानमंतरो यमयतीति ॥८३॥ सगुणास्य पात्वं
वसुनो ॥ स कारणं कारणाधिपाधिपेन चास्य कश्चिज्जनिता न चाधिपः ॥ न
तस्य कार्यं कारणं च विद्यते न तत्समश्चाभ्यधिकश्च दृश्यते ॥८४॥ तमीश्वराणां
परमं महेश्वरं तं दैवतानां परमं च दैवतं ॥ पतिं पतीनां परमं परस्ताद्विदाम देवं भुवने
शमीड्यं ॥८५॥ मा पा पास्त्वं जीवाधिष्ठानं त्वात्त पृथक्कृतं न्योपारानं च वसुनो
क्षजामि कालो ॥ हिनष्टं लोकं स्मांवक्ती पुञ्जां जनपंनी स्वरूपां ॥ क्षजो प्ये को

राम ॥६॥

युक्ताराग्यवशेनैजहात्यनंतामुमुक्षोगामज्ञोन्यः॥३॥भवानभवनागीताहस्वयम
भिहितं॥भूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरेवचअहंकारइतीयंमेभिन्ना
प्रकृतिरष्टधा॥४॥ ॥अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंविद्धिमेपरां॥जीवभूतांमहाबा
होययेदंधार्यतेजगत॥५॥ ॥भगवद्वक्त्रतोराज्ञांपरंत्वंचश्रुतो॥सख्येपान्नव
तिज्ञापमानः॥६॥ ॥यानतःपरंत्वंचश्रुतो देवानांपुरायोध्यानतस्यापि रामप
कोशःस्वर्गोलोकोज्ञातिघावनः॥पावनंब्रह्मणोवेदंभूतेननापवृत्तंपुष्पेन

राम ॥६॥

सेब्रह्मचर्यब्रह्मचारीणामायुःकीर्तिप्रजारतिस्थि॥३॥नयावनित्योनित्यानांचेतनश्चेतन
नामाबहूनामेकोयोविदधातिकामान॥नहिस्मोःपरमंपदंस्मरतदस्थंतिष्ठत्येवइति॥४॥
जीवानांमावरोगंजगत्उश्वरस्यपितावराजांजानंचोःकंभगवता॥बहूनिमेव्यतीता
निजन्मानितवचार्जुनः तान्यहंवेदसर्वाणिनत्वंवेत्थपरंपत॥५॥अजोपिसन्न
व्ययात्माभूतानामीश्वरोपिसन॥प्रकृतिंस्वामधिष्ठायसंभवाम्यात्ममायया
॥६॥यदायदाहिधर्मस्यग्लानिर्भवतिभारत॥अभ्युत्थानमधर्मस्यतदात्मानंसृजा

राम
॥७॥

म्य॥५॥ प॥ रित्राणायसाधूनांविनाशायचदुःकृतां॥ धर्मसंस्थापनार्थायसंभ
वामियुगेयुगे॥ प॥ जन्मकर्मचमेदिव्यमेवंयोवेत्तितत्वतः॥ त्यक्त्वादेहंपुनर्ज
न्मनैतिमामेतिसोर्जुन॥ प ९॥ नामकःपार्थ्यंवसुनेो॥ नामानिविश्वानिनसंतिलो
केयदाविरासीद्वदनस्यसर्वं॥ नामानिसर्वाणियमाविशंतितंवैविभुंपामदा
त्मेस्मृति॥ प ७॥ ब्रह्मलाःसाकारविग्रहाता नैवृदत्वमितिश्रुति॥ रमंतेयोगिनोनंते
मन्योनंदेचिदात्मनि॥ इतिरामपदेनासोपरंब्रह्माभिधीयते॥ प॥ तन्नब्रह्मणुतावृह्म

राम
॥७॥

ध्यात्मवृत्तरागोर्मध्य विशेष्यपदं किमिति विशेषणं च किमिति शंकायां तद्गुणास्य नि
त्यत्वेश्रुतिः ॥ पूर्वपरं चरितो मायपैत्रौ शिरःकीलं नौ परिजातो न ध्यानं ॥ विश्वादन्तोमु
वनानि त्वष्ट्रन्नूनं मयो विदधज्ञापनं पुनाति ॥ ८ ॥ श्रुत्योपि नवोनवो भवति ज्ञायम
नोऽह्नां केतुरुषसामेत्यग्रं भागं देवेभ्यो विदधात्यायन्प्रचंद्रमास्तिरते दीर्घमायुरि-
ति ॥ ८९ ॥ तद्गुणादिशास्यत्वेश्रुतिः परं हितं ब्रह्मतस्यतन्नुभा न ध्यानमवृत्तरागो विशेषणं
त्वेश्रुतिः ॥ यस्य प्रभा प्रभैत्रौ जदंड कोटि ब्रह्मशेष वसुधादिविभूतिनि भयं ॥ तदुक्तं श्रुतिः

कोटि

कलमनंतमगाधबोधं गोविंदमादिपुरुषं तमहं भजामि ॥ ६ ॥ ननु प्रज्ञानमानंदं ब्रह्म
ःअहं ब्रह्मास्मि तत्त्वमसि ॥ अयमात्मा ब्रह्मेत्यादिश्रुतिभिर्जीवस्य ब्रह्मणश्चाभे
दत्वे तात्पर्यस्य दृष्टमित्यद्वैतवादिभिरुक्तं तन्न ॥ अभेदव्याख्यानेकेरागाविरोधोऽर्थ
विरोधश्च न द्वैतं बोधं भवति ॥ प्रज्ञानं ज्ञानंदं च ब्रह्मविशेषणं ॥ तेन प्रकृष्टज्ञानव
त्वं परमानंदगुणवत्त्वं च ब्रह्मणः ॥ स्वरूपकथनं न तु तद्भिन्नात्मजीवस्येति ॥ तत्त्वप्रका
रागेतु जीवस्य प्रसंगस्त्वनास्तीति ॥ अहं ब्रह्मास्मीति ॥ अहमित्युद्दिष्टात्मनो ब्रह्म

राम ॥२॥

राम ॥२॥

त्वं विधीयते ॥ नरस्त्रस्त्वं । पद्याघ्योवक्तारि देव ॥ नस्यशरद्व्रस्त्वं सिध्यपेव ॥ ननु
जीववाक्यमिति ॥ अत्रापि प्रकारान्तरेणै दोनां भगवज्जन्मत्वानन्तरं न्नवरूपाभे
दकपनस्यव्यमेव ॥ न त्वमसीति भगवतः साकारविग्रहस्य स्तवनप्रसंगेपर
हैतव्रह्मस्वरूपकम्य अगाकारत्वांपरोत्स्यहं तंपदवर्तेन त्वमेवासीति निर्नेन्यथ्यं ॥ अ
र्थोत अपरोक्षस्य श्रीमन्नारायणादिविग्रहस्य न पार्थक्यमिति स्तवनं ॥ अत्र
जीवस्योपदेशे कोवावकाशः ॥ अपमान्माव्रह्मेति ॥ अयं पतन्निकृष्टवर्त्तमानस्या

न्नाश्रीमन्नारायणाद्विभिन्नहस्वपरोहं ब्रह्मेति ॥ उत्तमाधिकारिणोऽज्ञानविर
सनं ॥ तथाप्रकारान्तरं च तद्वाक्यार्थमेव वदन्नित्यादि स्वमतेनाभयोवतस्वरूपम
नुवर्ण्यनेतिनेतीतिवदनतोऽनिर्वचनीयत्वमेव सिद्धांतं निरूपयंति ॥ वस्तुतस्तु
नैतावत्सिद्धांतदशायां पावनत्ववर्णितं महिम्नः ॥ सकाशात्पारंगमत्वमेव
निरूपितं एतावानस्य महिमाऽतोज्यायांश्च पूरुषः ॥ पादोस्य विश्वा भूतानि
त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ६३ ॥ इति दिक् ॥ भक्तिः प्रेम्णः पराकाष्ठा रहस्यं श्रौतसं

मतं॥संहितागमयोगेन भगवत्प्रीणनं परं॥८४॥तत्राधिकारिणो द्वेधा सापे
क्षानिर्व्यपेक्षिका॥सापेक्षास्त्वंवर्णधा॥कैवल्यानारदादयः॥८५॥श्रुतिस्मृती
ममैवाज्ञेतपोऽ ग्रंधप्रवर्त्तते॥स्वाज्ञाभंगीममद्वेषीमद्भक्तोपिनवैस्नवः॥८६॥
उत्थादिभगवद्भाकाच्छ्रोतंस्मार्तंयथाविधि॥कर्मकुर्वंतिसापेक्षानाज्ञाम
गोमवेदिति॥८७॥अत्राह्नो नोपचिकर्मादिसाधनेषु समहृमि.॥स्वस्पानुष्ठा
नलाभवथ्थोभावेनिष्ठिन्त्यमाधवे॥८८॥भगवत्यात्ममारस्यविनिद्देपंविधाप

गी०१०

॥१०॥

वा॥ कृपाधनुर्संधानं क्षिपते नित्यपेक्षकैः॥ ह॥ मैस्मवानां वेदांतं तंत्रमेवस्वीकृ
र्तव्यमिति भावेन॥ वैदकस्तां त्रिकोमिश्र इति मे त्रिविधो मतः॥ ॥ न्नन्यात्रापि
वैस्वानसाधुत्त्मा मार्गे दीक्षायुक्तमुवैस्मवं॥२०॥ वैस्मवानां कर्मधर्मेण नेनका
पितस्वैः॥ किंतु त्वोऽस्मिन्नर्थे कर्तव्यमेव न ह स्वभगवद्वचनं॥ कर्मणैव हि संसिद्धिमा
स्थिता जनकादयः॥ लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि॥२१॥ यद्यदाचरति
श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः॥ स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते॥२२॥ नमे पार्थास्ति

एम

॥१०॥

न२ कर्त्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन || नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त्त एव च कर्मणि || ७३ || यदि ह्यहं न व
र्त्तेयं जातु कर्मण्यतंद्रितः || मम वर्त्मानुवर्त्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः || ७४ || उत्सीदेयुरिमे
लोका न कुर्य्यां कर्म चेदहं || संकरस्य च कर्त्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः || ७५ || सक्ताः कर्म
ण्यविद्वांसो यथा कुर्वंति भारत || कुर्य्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहमिति
|| ७६ || उत्सन्नावस्थाविशेषकर्मणां त्यागे पातित्यमपि || नास्ति किंतु विधिवद्वज्ञा
नितो निर्वेदो जातं कर्मणां त्यागः || न कस्य न कोप्यहो त्यागि काल एव निषेधकः || न दुष्कः

८२

राम श्रीमद्भागवते ॥ तावत्कर्माणि कुर्वीत न निर्विद्येत यावता मत्कथाश्रवणादौ वा
॥ २२ ॥ श्रद्धा यावन्न जायते इति ॥ ७७ ॥ निषिद्धं चाचरन्मौढ्यान् प्रायश्चित्तं तु नोचितं ॥ अ
निवेस्मव शास्त्राणां रहस्यं न हितं मतं ॥ ७८ ॥ नैषां स्वान्तं त्व हेतुमाह भागवते
देवर्षिभूताप्तनृणां पितॄणां न किंकरो नायमृणी च राजन् ॥ सर्वात्मनापा ॥ शर राम
व २ णं शरण्यं गतो मुकुंदं परिहृत्य कर्त्तं ॥ ७९ ॥ भगवता प्युक्तं सर्वगुह्यतमं भूयः शृ
णु मे परमं वचः ॥ इष्टोसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितं ॥ ८० ॥ मन्मना भव मद् ॥ २२ ॥

क्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ॥ मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोसि मे ॥ १ ॥ सर्वधर्मान्प
रित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ॥ अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ २ ॥ अत्र
चापि भगवद्वचनं ॥ मत्कर्म कुर्वतां पुंसां कर्मलोपो भवेद्यदि तस्य तत्कर्म कुर्वन्ति त्रिं
शत्कोट्यो महर्षयः ॥ ३ ॥ अन्यच्च पितरागमुद्धरत्येभ्य अन्नेन रायं न जु वाहि मुक्तत्वमिति
श्रीमद्भागवते भगवद्वचनं ॥ त्रिसप्तभिः पितापुत्रः पितृभिः सहतेनघ ॥ यत्साधोस्व
गृहे जातो भगवान्वै कुलपावनः ॥ ४ ॥ अत्र स्तोभशुभफलजनकानां ॥ अत्र वश्यं

भाविनां संचितप्रारब्धक्रियमाणानां कर्माणां स्वत एव परिसमाप्तिः ॥ न हुतं भाग
वतो ॥ अन्नं न गृहीतमनाः काश्चिज्ज्ञोप्पोऽल्लब्धविर्गमाः ॥ कृष्णं न द्रावनायुक्ता दृष्टुमी
लितलोचनाः ॥ २५ ॥ दुःसहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभाः ॥ ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेष
निर्वृत्या क्षीणमंगलाः ॥ २६ ॥ तमेव परमात्मानं जारबुध्यापि संगताः ॥ जहुर्गु
णमयं देहं सद्यः प्रक्षीणबंधनाः ॥ २७ ॥ अन्येकादिविधानैर्विनापि जनमस्तोकग
मनं नेषां केपि न निवार्यं नेदु तिच भागवतो ॥ तथा न ते माधव तावकाः कचि

एम ॥१२॥

एम ॥१२॥

व्रजस्य ममदेल्य पिबद्दतौहृतः त्वपामित्युप्राविचार्तितिनिर्भर्पा विनायकानीकपमहं
सप्रभो ॥ २ ॥ तेषामुपरिपमस्य प्रभुत्वमेव नास्तीति निमाशवते ॥ सक्रान्मनःक्रमपदारविं
दयोर्निर्विशितं तमद्दुरणारागजैरिह ॥ नतेयमं पाशमहनश्वतनुटान्स्वब्रोपिपश्यंतिनि
चीर्णानि: कृतानाः ॥ ३ ॥ विष्णुपुराणे चोक्तं स्वपुरुषमभिवीक्ष्य पाशहस्तं वदति यमः
किलतस्य कर्णमूले ॥ परिहरमधुसूदनप्रपन्नान्प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानां
॥ २० ॥ नहि कोपि पोगह्वमापनेन कोपिश्रमउतिमगवतो तो ॥ स्वजनत्वाञ्च्चिंनयंतोमा

राम ॥ २७ ॥

ये जनाः पर्युपासते ॥ तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहं ॥ २१ ॥ रहृगदित्यागे त्व
माधफलत्वमिति भागवते भगवतोक्तं ॥ न पारयेऽहं निरवद्यसंयुजां स्वसाधुकृत्यं
विबुधायुषापि वः ॥ या माभजन दुर्जरगेहशृंखलाः संवृश्च्य तद्वः प्रतियातु साधुना ॥ २२ ॥
तत्रैव ॥ आसामहो चरणरेणुजुषामहं स्यां वृंदावने किमपि गुल्मलतौषधीनां ॥ या दुः
स्त्यजं स्वजनमार्यपथं च हित्वा भेजुर्मुकुंदपदवीं श्रुतिभिर्विमृग्यां ॥ २३ ॥ स्वधर्म
त्यागोपि नैवस्य ॥ त्यक्त्वा स्वधर्मं चरणांबुजं हरेर्भजन्नपक्वोऽथ पतेत्ततो यदि यत्र

राम ॥ २७ ॥

कवा मद्भमन्दंभुवा किं कोवार्थ पार्थो भजतां स्वधर्मतः॥२४॥ आश्रमस्त्याग पि
नैवेव॥ तान निषेधविक्रोवा मद्भक्तो कान पेक्षकः॥ सलिंगानाश्रमास्त्यक्त्वा चार
विधिगोचराः॥२ प॥ब्रह्मचारिग्रहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्थया॥ चतारोह्याश्रम
स्वैते पंचमो मद्भूपाश्रयः॥२६॥ सर्वेषां निर्मलत्वाद मे श्री मद्भूमा पराग्रेषु नाय
वाकं॥ समस्तेव प्रपन्नायतवास्मीति च पावनं॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं
मम॥२ ॥ अतोन्यसाधनैर्निषिद्ध एव भगवद्धर्म इति निषिद्धं॥ न नमावद्गमो विरोध

वि २
राम
॥२५॥

श्रौतस्मार्तकर्माण्युद्यानि न कोपि दोषः ॥ विरोधे तु सर्वथा त्याग एवोचित इति निपूर्व
करोत्याविवेक ॥ ननु प्रसाधनानां नावश्यकता पालनधर्मा त्सिद्धत्वे मुक्तिरिति ॥ तदुक्तं
भगवता प्रपन्नाधर्ममानस्तु योगी संशुद्धकिल्विषः ॥ अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो
याति परां गतिमिति ॥ र्द ॥ भजनस्य तु नावश्यकतेति चेत् ॥ उपापानरव्याहतेः ॥ या
स्वार्थं ॥ प्रपन्नो त्वनावश्यकतेति नित्यमित्युक्तं ॥ अत्र श्रीविसकदेव हिप्राह त्वा पा ॥ त्व
नायं तारयेन्नामिति स्मरणं ॥ वाराहे च भगवद्वाक्यं ॥ पराधीनादिदोषेणाम्यगुरु

राम
॥२५॥

क्तो मां चरमं स्मरेत् ॥ अहं स्मरामि मद्भक्तं नयामि परमां गतिं ॥ २१ ॥ तथा च ज्ञानिभक्तयो
र्मध्ये ज्ञानिनां भक्तिरावश्यकीति श्रीमद्भागवते ॥ आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्र
न्थाप्युरुक्रमे कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्तिमित्थंभूतगुणो हरिः ॥ १० ॥ भक्तिबहिर्मुखानां ज्ञा
निनां पतनमेवेति भागवते ॥ येन्ये रविंदाक्ष विमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादवि
शुद्धबुद्धयः ॥ आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतन्त्यधोनादृतयुष्मदङ्घ्रयः ॥ ११ ॥ पुनर्नि
फलत्वमप्युक्तं भागवते ॥ श्रेयः स्रुतिं भक्तिमुदस्य ते विभो क्लिश्यन्ति ये केव

राम ॥२५॥

त्वबोधलक्ष्मेपैनेघामंसैल्लेभ्रत्नएवभिख्यनेनान्यद्यथास्थूलतुषावघातिना॥ ॥
ऋमप्रवृत्तेः कर्म्मणश्चुतभावदर्जितेनशोभते ज्ञानमलंनिरंजनं॥कुमःपुनःशाद
मद्भीश्वरेनचार्पितंकर्मपदस्यकारणं॥८॥नयाभक्तानांनज्ञानापेक्षकिंभगव
नेमद्भक्तियोगयुक्तानांमुनीनांवीतरागिणां॥नज्ञानंनचवैराग्यंप्रापःश्रेयो
भवेदिह॥५॥ज्ञानादिसकलसाधनैःभक्तेरेवसाध्यत्वमितिभागवतेदानव्र
तनपोहोमजपस्वाधायसंयमैः॥श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैः कृष्णेभक्तिर्हिसाध्य

राम ॥२५॥

ने ॥५॥ न्यूर्जीवमात्रस्याधिकारस्तत्र भगवद्भजने ॥ वृषपर्वा बलिर्बाणो मयश्चाथ
विभीषणः ॥ सुग्रीवो हनुमानृक्षो गजो गृध्रो वणिक्पथः ॥६॥ व्याधः कुब्जा व्रजे गोप्यो यज्ञपत्न्य
स्तथापरे ॥ ते नाधीतश्रुतिगणा नोपासितमहत्तमाः ॥७॥ अव्रतातप्ततपसो मत्संगान्मामु
पागताः ॥ केवलेन हि भावेन गोप्यो गावो नगा मृगाः ॥८॥ येऽन्ये मूढधियो नागाः सिद्धा मामी
युरंजसा ॥ यं न योगेन सांख्येन दानव्रततपोऽध्वरैः ॥९॥ व्याख्यास्वाध्यायसंन्यासैः प्राप्नुयाद्यत्न
वानपि ॥ मत्कामा रमणं जारमस्वरूपविदोऽबलाः ॥१०॥ ब्रह्म मां परमं प्रापुः संगाच्छतसहस्रशः

॥२॥ तस्मात्वमुद्धवोत्सृज्य चोदनां प्रतिचोदनां ॥ प्रवृत्तिंच निवृत्तिंच श्रोतव्यं श्रुतमेवच ॥१४॥
मामेकमेव शरणमात्मानं सर्वदेहिनां ॥ याहि सर्वात्मभावेन मया स्या ह्यकुतोभयः ॥१५॥ तदुक्तं
गीतायां ॥ अपिचेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ॥ साधुरेव स मंतव्यः सम्यग्व्यवसितोहि सः ॥६॥
क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ॥ कौंतेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥७॥ मां
हि पार्थ व्यपाश्रित्य येपि स्युः पापयोनयः ॥ स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेपि यांति परांगतिं ॥८॥
किंपुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ॥ अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व मां ॥९॥

अगस्त्यसंहितायां च ॥ आलिकोगुह्यमंत्रस्य वैस्रासः स्मद्दु पापमनः ॥ कामक्रोधादिदुःखेभ्योन्य दै
एत्तोवनितादिषु ॥ १८ ॥ तत्वान्मनानिमीर्षुश्च मवाब्धेर्मवदुःखवित ॥ आस्रणाधर्ममोक्षार्थी
कामार्थविगतस्पृहः ॥ १९ ॥ किंवा धर्मार्थमोक्षार्थी निःकामश्चापवा द्विजः ॥ मनोवाक्कायपथभ्रै
ल निर्त्यं सप्रभूषको गुरो ॥ २० ॥ स्ववर्णाश्रमधर्मोक्तकर्मनिष्ठः सदाशुचिः शुचिवृत्तमनाः ॥ स्व
द्रुधार्मिको द्विजवेका ॥ २१ ॥ स्त्रियः पतिव्रताश्चान्ये प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ लोकाश्चाण्डा
लपर्यन्ता सर्वेप्यत्राधिकारिणः ॥ २२ ॥ मांडव्य उवाच ॥ सूतपोव्रतस्नातपोचारो भगवन्नो

सप

राम
॥१७॥

विः॥ बाट्पापवर्जितः पापो लुब्धो नैकृतिकः शठः॥ २३॥ अव्रती वृषलीभर्ता केन त्यक्तोसि मे
मविक्रयी॥ सोपि मुक्तिमवाप्नोति विष्णोर्नामानुकीर्तनात्॥ २४॥ विप्रदुष्याद पितरो विंदद
म घोषान्मजः स्मरन्॥ शिशुपालो गतः स्वर्गं किं पुनस्तन्मयात्मा इति॥ २५॥ तपो वश्रुतो क
त्तिसंततगोपनिधि॥ दूपरां नेनारदो ब्रह्माणं प्रतिजगाम॥ कथं नु भगवन्नगोपर्यटन्क
नेप त्तिं सौ यमिति॥ २६॥ सनकवाच साधु पृष्टोस्मि ह मुनिराहत्संजोयं नच्छृणु॥ येनक त्तिं संतरि
ष्यति भगवन्नादि विष्णोर्नामपरास्य भाखेति॥ २७॥ नारदः पुनः प्रपच्छ भगवन् किं तन्ना

राम
॥१०॥

मेति ॥ २ ॥ स होवाच ॥ हे राम हे राम राम हे राम हे राम हे ॥ हे रुक्म हे रुक्म रुक्म रुक्म हे हे ॥ १
इति षोडशकं नाम कलिकल्मषनाशनं ॥ नातः परतरोपायः सर्ववेदेषु दृश्यते इति ॥ ३ ॥
षोडशकलावृतस्य जीवस्यावरणविनाशनं ॥ ततः प्रकाशते परं ब्रह्म मेघापाये रविमण्डल
मिवेति ॥ ३ ॥ पुनर्नारदः पप्रच्छ भगवन्कोऽस्य विधिरिति स होवाच नास्य विधिरिति सर्वदा शु
चिर्वा अशुचिर्वा पठन्ब्राह्मणः सलोकतां समीपतां सरूपतां सायुज्यतामेति ॥ ४ ॥ यदास्य षोडशकस्य सार्धत्रि
कोटिर्जपति तदा ब्रह्महत्यां ॥ पातत्रानि वीरहत्यापा ॥ स्वर्णस्तेयात् वृषलीगमनात् पवित्रो दे

स्ना। ध २

वानांमनुष्याणांयत्कर्मात्तत्वमर्थपरित्यागोपापात॥ मघः॥ श्रुचितामप्रुपःस्वधोमुच्यतेस

घोमुच्यतइत्यर्थवगाथापिप्पदि॥६ ४॥ अनुत्वंनोपिपश्चाउलःशिवइतिवांचंवदेत्तेनसं

राम ॥१२॥ संवसेनेनसहभुंजीतिनि॥ ४॥ नदभ्राःफलदाहत्वमनोमिलसिःशिवितिर्पथा॥ निःप्रनूं

विनिर्दिश॥ भिरेवामुष्मिकेतिच॥६ ६॥ प्रभ्रमलपरिपाकेनसाक्षात्कारोहोर्थेदा॥५नदे

जन्मसाफल्यंजीवन्मुक्तिस्तुसास्मना॥ ३ १॥ देहत्वपपरित्यागेदेहसत्यविपस्यवै॥ भ

वेन्यभिकारप्राप्ति॥ सेवप्रोक्तापरागति॥ २ १॥ श्वनुरोधेननतत्फलदत्वमुक्तंचहारित राम ॥ ५ ॥

स्मृतो ॥ इममेषां मंत्रं ब्रह्महत्यादिदेवताः ॥ ऋषयः पञ्चमहात्मानो भृगुश्चाजस्तथासवांगुधौ
उर्व ॥ एतन्मंत्रमणात्स्योवैजस्ताहूत्नमाप्नुयात ॥ ब्रह्मत्वं काश्यपोजस्या कौशिकत्वमे
वतां ॥ ८१ ॥ कार्तिकेयो मनुश्चैव बृहद्दूर्कगिरिनारदाः ॥ वाल्मीकिस्त्वादिमनयो देवतां त
प्रपेदिरे ॥ ८२ ॥ इममेव जपन्मंत्रं हृदि स्त्रिपुरहकः ॥ ब्रह्महत्यादिनिर्मुक्तः पूज्यमानो भव
त्सौ ॥ ८३ ॥ अर्घापहृत्काश्यपां तु सर्वेषां त्वकजीविनां ॥ द्वितीयेन महामंत्रं तारकं ब्रह्मना
मकं ॥ ८४ ॥ तस्य भवत्रागमान्त्रेण सर्वेश्वर दिवं गताः ॥ ८५ ॥ अहं वदर्शनं चौकं श्रीमद्भगवते

राम
॥ २१ ॥

भूएवनि साथं नि गृहणां स्वेमो नाशु ॥ स्मानिनं दनिते वहितं जना ॥ न एन पश्यं त्वचो लाना वक
भव प्रबाहो परमं पदं तु जं ॥ ५४ ॥ स्वपि चगीनाम्॥ नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ॥ श
क्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५५ ॥ भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ॥ ज्ञा
तुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५६ ॥ तदेतत्प्रवदस्य समभिहितं श्रीपर्वतास्थ्येश्वरीरामानन्तानाथ
नीथोपनिषदि ११ ॥ सप्तचत्वारिंशन्मंत्रैर्नित्यं देवं स्तौति नित्यसः स्तुतो देवः ॥ प्रीतो भवति स्वा
त्मानं दर्शयति तस्मात् य एतैर्मंत्रैर्नित्यं देवं स्तौति स देवं पश्यति सोऽमृतत्वं गच्छति सोऽमृतत्वं

राम
॥ ४२ ॥

वाग्दन्तीति॥७॥परिकरप्राप्तौतुभागवतेभगवद्वाक्यं॥नैकात्मतांमेस्पृहयंति।केचिन्मत्पा
दसेवाभिरतामदीहाः॥येन्योन्यतोभागवताः॥प्रसज्यसभाजयंतेममपौरुषाणि॥७॥पश्यंति
न्यं ३ तेमेरुचिराण्यंबसंतःप्रसन्नवक्त्रारुणलोचनानिरूपाणिदिव्यानिवरप्रदानिसाकंवनाचं
नीत स्पृहणीयांवदंति॥७॥श्रुतौच॥भक्तिरेवैनंनयतिभक्तिरेवैनंपश्यतिभक्तिरेवैनंदर्शयति॥भ॥
स्नगात्स्यसंहितायांचतावाव्रतणोवापिपेलभंतेयउत्तांजीवंतोमंत्रसिद्धाः॥सुमंत्रेनाभं
प्राप्नुवंतिते॥५॥सिद्धसाध्यैःपत्वानन्तादृष्टीकपितावुधैः॥अकृत्रिमामवेक्षिदाकृ

राम

॥ २० ॥

श्री

त्रिमामाधनाभिधा ॥ ५२ ॥ समावनायोगमवाहिंकृत्रिमातस्या ॥ सकाशात्सुनरप्यकृत्रिमा
द्वयाद्विभागेनविभागमस्यावदंतिवैभागवतप्रधानाः ॥ ५३ ॥ साहिद्वधेतिभागवता ॥ समंततःस्व
रूपेनस्वभिपोघोघहांहरिं भक्त्यासंजातपाभक्त्या विभस्तुस्तुलकोनतं ॥ ५४ ॥ नत्वैवतनो
पापसहागणाभयंभगावतोदितः ॥ पदेश्वरोभगावतिपथापेंजसारति ॥ ५५ ॥ अनत्सैव गु
रुस्तुभ्रूपपाभक्त्यासर्वलब्धापेनेनच ॥ संगेनसाधुभक्तानामीश्वराराधनेनेच ॥ ५६ ॥ स्वरु
पातत्कपापांचकीर्तनैर्गुणाकर्मणां ॥ तत्पादांबुरुहध्यानात्तल्लिंगेक्षाहणादिभिः ॥ ५७ ॥

राम

॥ २१ ॥

हरिःसुसेवेषुभक्तेषुभगवान्नात्रसंशयः ॥ अनिमृतानिमनसाकार्मैर्हैः साधुभानयेत ॥ ५६ ॥ सर्वांनि
र्जितवद्ध्नौः क्रियतेभक्तिरीश्वरे ॥ वासुदेवेभगवतिप्रपांसंत्तमनेरतिंमिमित्ति ॥ ५७ ॥ साभक्ति
साधनंभावः मोक्षैत्रिविधोदिता ॥ कृत्रिमाभवेत्तुमापर्वौक्तेकृत्रिमामिधे ॥ ५८ ॥ नवधा
साधनंप्रेमभक्तिस्तुनवधाहिमानदस्याः ॥ साधनोपापाश्चवनुस्मनमुदाहृता ॥ ५९ ॥ नदक्ते
पा.५ विस्तुमेलो ॥ ब्राह्मेमुहूर्तेसंध्यानंमहाविस्मोर्विषोधनं ॥ श्रीराजनंचपादेनस्नानः स्नानंविधान
न ॥ ६० ॥ विष्णुदाहनपुगवेरुतधान्तंदेवनाचेनं ॥ गोपीचंदनमृत्स्नापाः सर्वदाचोपलेपनं ॥ ६१ ॥

चो २

शालग्रामशिलापूजाप्रतिमासु च भक्तितः ॥ निर्माल्यजलसीमस्तकुलस्यव च
पेविधिः ॥ विधिनानांत्रिकीसंध्याशिखाबंधोह्निकर्मणि ॥ विष्णुपारदकेनैव
पिन्दिशांनर्पणक्रिया ॥ ८३ ॥ महाराजोपचारैश्च भक्त्या सत्पूजनं तथा ॥ विष्णुभक्तविरो
धेन नित्यनैमित्तिकाः क्रिया ॥ ८४ ॥ नशुष्यादिकारणांन्यासः सर्वे यथाविधि नवीन
३५ फलपुष्पादेर्भक्तितः संनिवेदनं ॥ ८५ ॥ तुलसीपूजनं नित्यं श्रीभागवतपूजनं ॥ त्रिकाल
विष्णुपूजा ॥ ८६ ॥ विष्णोर्निवेदितान्नानां वैष्णवानांचधारणं ॥ सर्वेषां पुण्यकार्याणां
चतुराध्यागुप्तिमन्त्रं ९

स्वामिच्छ्रसौवर्त्तनं ॥ ७ ॥ गुर्वाज्ञासमस्तानन्त्रविश्वासो गुरुस्तोत्रादिते ॥ पर्यार्यमहवारणां
गीतनृत्यादिभक्तिजातं ॥ ८ ॥ शंखवादिध्वनिमागत्यं लीलाद्यभिनयो हरेः ॥ नित्यहोमवि
धानं चवलिदानं यथाविधिः ॥ ९ ॥ साधूनां स्वागतं पूजा शेषनैवेद्यभोजनं ॥ तांबूलशेष
ग्रहणं वैष्णवैः सह संगमः ॥ १० ॥ विशेषधर्मजिज्ञासा द्वादश्यादिदिनत्रये ॥ व्रतनियमि
तः ॥ स्वाध्यं संतोषापेनकर्त्तवै ॥ ११ ॥ पर्वपात्रादिकाणां वासराष्टकसद्विधिः ॥ विस्नोः स
र्वेजु चपर्याचमत्काराजोपचारेत्नः ॥ १२ ॥ सर्वेषां वैष्णवानां च धूनागोपीपालनं ॥ गुणवि

राम शवरस्य वश्यवत्तुलसीसंगतः सदा ॥ ७३ ॥ स्पपनाधुपचाध्यवरामक्ष्कंदादिचिंतनं ॥ संध्यापांस्य प
॥२२॥ नं नैव नश्यो चैं स्मृतिकां विना ॥ ७४ ॥ निष्ठ नाचमनं नैव जपाग्गुर्वोसनाशनं ॥ गुर्वंग्रेपादवि
स्ताः हापाद्युल्लंघनं गुरो ॥ ७५ ॥ श्लो कौ ह्लानाक्रिपा हानिर्दवनाचं नलेपनं ॥ देवानानं गु
॥ ध ७ ॥ रूणां च प्रत्युथानाभाव नो ॥ ७६ ॥ गुरोः पुस्तकाधौ उत्स्य प्रोढ्वाक्रिपा न य ॥ स्वमंत्रानिल ८
काचामोनील वस्त्र विधारणं ॥ ७७ ॥ स्वमन्तेः सहमेव्यादिस्वसच्छास्त्र परिग्रहः ॥ गु
रुस्वर्गस्य वास्यक्तिम घमांसनिषेवनं ॥ ७८ ॥ मादकौषधसेवा च मसूराघन्नभोजनं श्रा राम
॥२५॥

कन्दुवीकाल्लिंगादिनथा भक्तान्नसंग्रहः॥ १९ ॥ अश्वैस्नवब्रुनानां मस्तथा जाप्य भवेत्स्रवं॥
श्रुभिर्गीदिकरणां मन्त्रा गौरणाय चारकं॥ २० ॥ शोकादि पात्वं रूपं चदिग्विघेकादशी
व्रतं॥ सुक्लाककस्नाधि भेदस्त्वा सद्वापारोवृते नथा॥ २१ ॥ अक्षौफलादि मुक्तिःस्वश्राद्ध
वैकादशीदिने॥ द्वादस्याचदिनाग्वांयं तुलस्यव वयस्तया॥ २२ ॥ तन्त्रविस्मोदि वाह्लानंश्रा
द्धम्ध्वंभि विदिनैः॥ वेदावनुलसीश्राद्धं नथाश्वाद्धम वैस्नवं॥ २३ ॥ वाललामन्नपानेनमुद्य
पांचमनन्तिःपा॥ काछ्वासतोपविष्ठे नवादेवस्यपूजनं॥ २४ ॥ पूजाकालेसदालापः क

स

राम
॥ २३ ॥

खीणां रिपुजनं ॥ अज्ञापसंघप्रपाञादित्रिंक्यंकपुत्रप्रमादनः ॥ १७ ॥ प्रजावासंस्कृतेतेद्वैयेल
पावं चलं चित्तनः ॥ १ कहत्तप्रणामादिश्नकाले स्वामिदर्शनं ॥ १९ ॥ पयुपितादिदुष्ट
नामन्नादीनां निवेदनं ॥ मंत्रं विनामंत्रजयस्तथामंत्रप्रकाशनं ॥ २० ॥ सदशाक्रोमु
ख्यत्तोपोगैणकालपरिग्रहः ॥ प्रसादानगृहीतां विष्णोर्वर्जयेद्विसवः सदेति ॥ २१ ॥ विशेषतो
जनैर्वैष्णवोऽपराधास्तु सेवने ॥ कथानामपराधास्तु वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ २२ ॥ नत्रसेवापरा
धाश्चागमेप्यानैवोपादकेवापि प्रपाणां भगवद्गृहे ॥ देवोत्सवादसेवाच ब्रप्रणामस्तुत्वस्व

राम
॥ २३ ॥

गः॥ २१॥ उच्छिष्टे वायसौ चैवा भगवहुंदनादिकं श्वकहस्तप्रणामश्च तंतु रत्ताश्र

दर्शितं॥ २२॥ पादप्रसारणं चास्य नद्याः पर्यंकबंधनं॥ स्वपनं श्लेष्मणा श्वापि मिथ्या

भाषणमेव च॥ २३॥ उच्चैर्भाषामिषो जल्पो रोदनानि च विग्रह॥ २४॥ निग्रहानुग्रहौ चैव स्त्रीषु

चक्रा भाषणं॥ २५॥ अकंबलावरणं चैव परनिंदा परस्त्रियं॥ २६॥ श्लेष्मील भाषणं चैव स्वघो

वापु विमोक्षणं॥ २७॥ अशौगोपचारस्व निवेदितमर्चनं॥ नमस्कालोद्भवानं

च फलादीनामनर्पणं॥ २८॥ पवित्रिपुष्पावस्थस्य प्रदानं भंजनादिकं॥ पृष्ठे दत्वा सतं वै

रनी १ सिव हर

राम
॥२७॥

वपेषामभिवादनं ॥१६॥ उत्तामोनंनिव्रतोत्वंदेवतानिदंनंतुया ॥ अपराधास्तयाविस्मो
दोद्विंशत्परिकीर्तिताः ॥१७॥ वाराहेपि द्वात्रिंशदपराधापेकीर्तंनेवसुधेमया
वैस्मवेतनरानेनुवर्ज्जनीयाःप्रयत्नतः ॥१८॥ पवैनवर्ज्जयन्त्येतानानपराधान्मयोदिताना ॥ स
र्वधर्मपरिभ्रष्टाः पच्यंतेनरकेचिरं ॥१९॥ राजान्नभक्षणंवैकमापद्यपिमयापरं ॥ ध्वां
तांगाराहरेः ॥ स्पर्शपांसकृतनाशनं ॥२०॥ नपैववीधिमुल्लंघ्यसहसासर्पणंहरेः ॥ द्वा
रोद्घाटंविनावाधंक्रोडमांसनिवेदनं ॥२१॥ पादुकाभ्यांनयाविष्णोर्मंदिरापोपसर्प

राम
॥२७॥

णं ॥ कुंकुमोदिव्यमालिनं मौनमंगोच्युनाचैने ॥ ५ ॥ तया पूजनकाले पि विंदु
स्रमीघसर्पणं ॥ स्नानादिकमकृत्वा चननवान्नस्य च महीणां ॥ ६ ॥ ऋतु त्वा
गंधमाल्यादिधूपनं वृंहतंयो मदुष्वातिनः ॥ स्वकर्मस्य प्रसन्नेन पूजनं
चेत्तथा ॥ ७ ॥ स्वकृत्वा देनकार्यं च कृत्वा निधवनं तथा ॥ स्पृष्ट्वा रजस्व
लां दीपं तथा स्तनकमेव च ॥ ८ ॥ रक्तं नीलमधौतं च पारक्यं मलिनं पटं ॥ परिधाय
मतं दृष्ट्वा विमुच्या पानमारुतं ॥ ९ ॥ क्रोधं कृत्वा श्मशानं च गत्वा मुत्का व्यजी

राम ॥ २५ ॥

र्गिभक्त ॥ मद्यपित्वा क्रोडमांसं पिण्याकं जालपादकं ॥ ७ ॥ नयाकुसुंभशाकं च
तैलाभ्यंगं विधाय च ॥ गृहे कर्मकरा यां पानकादरं ॥ ८ ॥ विसुधर्मेतरे च क्षा
पद्यपिचकाश्चापांदेवेशमपथं नाः ॥ न करोति हि पौत्रसंतत्तसन्तुष्यति केश
वः ॥ ९ ॥ नधारयति निर्माल्यमन्यदेवस्य मंनुयः ॥ भुंक्ते न चान्यनैवेद्यं तस्य तुष्य
ति केशवः ॥ ९ ॥ नधारयति निर्माल्यमन्यदेवस्य मंनुयः ॥ भुंक्ते न चान्यनैवेद्यं
तस्य तुष्यति केशवः ॥ १० ॥ नाभापराधलपापैःसर्वापराधकृदपिमुच्य

राम ॥ २५ ॥

नेहिरिसंख्यापः होराध्न पराधान्यः कुर्य्याद्धि पपांश्रान ॥ ११ ॥ नामाख्यपः कदा विनस्या
न्नत्स्येपसनामतः नाम्नोपि सर्वेसुहृदो ह्यपराधास्ततन्यधः ॥ १२ ॥ सतां निंदा प्रक
पनं निंदं नमवासनां ॥ विस्नोः शिवस्पभिन्नत्वं गुणनाम्नोस्य दर्शनं ॥ १३ ॥ अ
वज्ञा गुरुवर्गस्प वेदशास्त्रादि निंदनं ॥ अर्थवादं हरेर्नाम्नि कुव्याख्यानादि कल्पनं
॥ १४ ॥ पापे प्रवृत्तिबुद्धिस्तु हरेर्नामबलेन वै ॥ अन्यधर्मव्रतत्यागसमैः श्रीनामकियादि
भि ॥ १५ ॥ हरेः प्रसादसामेव प्रसादान् हरांनया ॥ अश्रद्दधाने विमुखे श्रस्त्वति ज

राम
॥ २६ ॥

नेनया ॥ ८ ॥ परस्योपेर्नाम्नाम पराणाम पावनाम् ॥ श्रुत्वापि नाममाहात्म्यं यः
प्रीत्यारहितोधमः ॥ अहंममेतिपरमेसोप्यपराधकृत ॥ ९ ॥ उक्त्वादिविहि
तैर्वर्ज्यैर्विधानैः साधकोत्तम ॥ जातानुरागो भक्तानां संगाद्भक्तिमवाप्नुयात् ॥
१० ॥ नवधासामवैद्भक्तिस्तन्नदिता विधानतः ॥ वैधीरागानुगा चेति प्रत्येकं सा द्वि
धामता ॥ ११ ॥ शास्त्रोक्तविधिना वैधी गुरुशिक्षाक्रमोद्भवा ॥ स्वतंत्राचरागात्प्रेम
भवेद्रागानुगा हि सा ॥ १२ ॥ अस्या विभागमुक्तं च ॥ श्रीमद्भागवते ॥ श्रवणं कीर्तनं विष्णोः

राम
॥ २६ ॥

श्री१

स्मरणं पादसेवनं ॥ अर्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनं ॥ २० ॥ अतिपुण्यापि नाविष्णोर्भ
क्तिर्भवेन्नवलक्षणा ॥ क्रियते भगवद्ध्यानं मन्येऽधीतमुत्तमं ॥ २१ ॥ तत्रसर्वंगांध्यायाते
यातिहु ॥ सहाह्रामित्यक्तो रमपिवाधते ॥ पिवंतं त्वन्मुखांभोजच्युतं हरिकथामृतं ॥ २२ ॥ प२
तस्माद्दृभमनकपापुत्रापांगोविंदचरितामृतं ॥ महापुराणप्रदायस्मात्कुर्याच्छ्रवणंसत
म ॥ २३ ॥ कीर्तनं पयागायं नित्य विशदक्रमं गेहेषुदेव्यो ॥ ज्ञात्वा स्वशत्रुवधमात्मविमोहनाच्च
गोप्यस्वकं जापतेर्जनकात्मजायाः ॥ पित्रोश्च लब्धममुनपावयंच ॥ २४ ॥ प्रजापतेः

राम
२८
२४

स्वर्वीप्सां त्रीनीथि पादः त्रिपञ्चवाः ॥ श्राहू तउव मेशीघ्रं दर्शनेजानचेतसि ॥ ५ ॥ श्रवराग पी
पाकेकीर्तिंचपापघ्न ॥ विष्णुमङ्गलि ॥ योगपराजन्मानिकर्मास्त्राचपानिलोके ॥ स्मी
नानिनामानिनस्थैकानिगायश्वितज्ज्ञोविवेदसंगः ॥ २६ ॥ स्मरणंपथा ॥ ग्नतोपूर्व
स्मरण र्थीभवत्योलोकपूजिता ॥ वासुदेवेभगवतिपापांसिनिर्पितंमनः ॥ २७ ॥
तिः
श्रावि स्मिः क्रस्मपताविद्यो ॥ दोपानस्मदागचसंन्नोनिव ॥ मत्वसर्शुद्धिंपामा
वमर्गिंज्ञानेचविज्ञानविरागयुतः ॥ २८ ॥ नत्स्निनपंकवपया ॥ तस्मा ग्रनसोस्मा

राम
२७

मे

भगवान्हरिरीश्वरः ॥ श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यश्चेच्छताभयं ॥ १ ॥ पादसेवनं यथा तस्मा
द्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलं ॥ हित्वागृहं संसृतिचक्रवालं नृसिंहपा
दं भजताकुतोभयं ॥ २ ३ ॥ नरस्तुमेनायसमृतिमागोमवेत्रवान्यत्रनुवानिरध्वा मेना
मेकोपि भवज्ञनानां भत्वानिषेवेनवपादपल्लवं ॥ ३ ॥ अर्चनं यथा वैदिकस्तांत्रिको
मिश्र इति मे त्रिविधो मखः ॥ त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना मां समर्चयेत् ॥ ४ ॥ एवं क्रियापा
यो पथैः पुमान्वैदिकतांत्रिकै ॥ अर्चन्ननुभयतः सिद्धिं मत्तो विंदत्यभीप्सितां ॥ ५ ॥ वंदनं

ग१

राम

॥ २८ ॥

यथा ॥ समाधा मंगलेनच्छं फलवांश्चैव मे भवः ॥ पञ्चमस्य ममावतो योगिध्येयांघ्रिपंक-
जे ॥ ३४ ॥ नत्वेनुकापां सुसमीह्य मालौ भुजानस्वात्मकृतं विपाकं ॥ स्वद्वाग्वपुर्भिर्विध्वस्त-
मस्तजीवेतपोभुक्तिपदे स्तदपमात्व ॥ ३५ ॥ एताः साधैनपरिगणिताः मालांसंस्थिपा ॥ यं ३
सवैभवः कुसमपराग्विदधौर्वचांसि वैकुंठगुणानुवानेन्कौ महिमेंदिमाजेनादिनादिष्वभं-
तिं वृकाराच्युनसत्कपोतदपे ॥ ३६ ॥ मुकुंदलिंगात्त पदर्शनेह स्मौनतुष्कगाः त्स्यर्शे ३. ३. संगमः
श्रीमा वतत्वादसमाजसौरमे श्रीमतुलस्या स्मनांतर्पणो ॥ ३७ ॥ पादोदोहाः सेवापदानुसर्पणे राम

॥ २८ ॥

८२ नितोहृषिकेस पदाभिवंदने॥ कामं च दास्येनतु कामकाम्यपापथोन्नमभ्लोकजनाश्रयाति:
८२॥ सेयं यथा स्वहं हरे तव पादैकमूलदासानुदासो भवितास्मि भूयः॥ मनः स्मरेतासुपते गु॥
णानां गृणीत वाक्कर्म करोतु कायः॥ ८३॥ अथ सेयं सत्ये सास भविधत्ते गुणानुवादः श्रवणं॥
मुरारेः कृतः पुनस्तच्चरणारविंद पराग सेवारतिरात्मलब्धा॥ ८४॥ स श्वेयं यथा स्वहो भा
ग्य महो भाग्यं नंदगोपव्रजौकसां॥ यन्मित्रं परमानंदं पूर्णं ब्रह्म सनातनं॥ ८५॥ अन्त्यं सत्यं॥
ब्रह्मसावानुमन्याददास्यं गतानां बाहात केतात्मा कं विजयुः॥ कृतनपुरा पपुंजा॥ ८६॥ सत्ब्रह्माधर

राम
॥२९॥

मत्तो ह्यसर्वमस्यपोभ्र्वैकमात्रं पूर्णतांजे प्रेमतत्त्वमापामिनिर्दिके ॥ आत्मनिवेदनं यथा
मत्योपदान्यनां समस्तकर्म निवेदितान्मा विचिकीर्षितो मे ॥ ततोमतत्त्वं प्रतिपद्यमानो मय
भ्यूपायं च कल्प्यते वै ॥ ८३ ॥ धर्मार्थकामादुनिपोमिहिनान्त्रिवर्गं इदान्नपीनयदंमोविधा ॥
येवानां ॥ मल्येन देनदाविलं निगमस्य सत्यं वा मार्पयांख्यिहृदे ॥ परमस्य पुंसां ॥ ८४ ॥ अनन्यत्वापि
आनुकूल्यस्य संकल्प ॥ प्र ॥ तिकूलस्य वर्जनं ॥ रक्षिष्यतीति विश्वासो गोप्तृत्ववरणं तथा ॥
आत्मनिक्षेपकार्पण्ये षड्विधा शरणागतिरिति ॥ ८५ ॥ साधनाज्ञापनं भावो भावास्से

राम
॥२९॥

जायते इति ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भावभक्तिं समभ्यसेत् ॥ ८५ ॥ सैव भावभक्तिर्हि लोके भावनेतिव्य
वह्रियते ॥ प्रातरादिक्रमेणैव क्रमतश्च यथाक्रमेण वा ॥ आजन्मचरितं विष्णोर्नित्यं नैमित्तिकं
स्मरेत् ॥ हरिमेवाभावितं तस्य जातिं पावच्छुचेष्टितं ॥ तत्सर्वं चिंतयेद्धीमानेकांते तऊतारापा ॥
८६ ॥ तस्याः सौकर्यविधानार्थं श्रीमद्रामायणस्य सर्गं वैकं व्याचष्टे ॥ तथा पाद्मे ॥ अभिषिक्ते
तु काकुत्स्थे धर्मेणाभिविदितात्मनि ॥ व्यतीतायां निशायां पूर्वायां पौरास्यां हर्षवर्द्धिनी ॥ ८७ ॥
तस्यां रजन्यां व्युष्टायां प्रातरुत्थाय पतिबोधका ॥ वंदिनः समुपातिष्ठन्सोप्यानपतिवेश्मनि

त्वं प्रजापति समो ह्यसि ५२ क्षमा न पृथिवी तुल्या तेजसा भास्करोपमः शिरसा वायुना तुल्यो गांभीर्ये मदधेरिव ५३
चयुक्तं पापया २

राम ॥३०॥

१५८ तस्मात्कंठिनः सर्वे किन्नाऽद्य वमिाचिताः तुष्टुवुर्नृपतिं वीरं पपावत्सं प्रहर्षिताः ॥ ५० ॥ वीर सौम्य
प्रवृद्धस्य कौसल्या प्रीतिवर्द्धन ॥ जगाद सर्वे स्वपिति त्वपि सुप्ते नराधिप ॥ ५१ ॥ विक्रमस्ते यथा विष्णो
रूपं चैवाश्विनोरिव बुद्ध्या बृहस्पतेस्तुल्यो गुरुस्त्वं ब्रह्मणा समोऽसि ॥ नेदृशाः पार्थिवाः पूर्वं भविता
रो नराधिप ॥ ५४ ॥ यथा त्वमसि दुर्द्धर्षो धर्मनित्यः प्रजाहितः ॥ न त्वां जहाति कीर्तिश्च लक्ष्मीश्च पुरुष
र्षभ ॥ ५५ ॥ श्रीश्च धर्मश्च काकुत्स्थ त्वयि नित्यं प्रतिष्ठितौ ॥ एताश्चान्याश्च मधुरा वंदिभिः ॥ परिकी
र्तिताः ॥ ५६ ॥ सूतास्त्व संस्तवैर्दिव्यैर्बोधयंति स्म राघवं ॥ स्तुतिभिः सूयमानाभिः प्रत्यबुध्यत राघवः ॥ ५७ ॥

ति९ स्त

राम ॥३०॥

सततहीहापसरूपनंपांडुराछादनान्वितां उज्वस्थीनामशपनाद्द रिनीरायणात्तोयथा प॥ नमस्यितंम
हात्मानंफूस्राः प्रांजलयोनराः श्रलिलंभाजनैः॥ शुभैरुपनस्युःसत्.स्वसा॥॥ कृत्वोदकंश्राविमं
त्वाकासेतुंतनुनाशनं॥ देवागारंजगामाश्रुपुरयमित्वाकुसविनं॥ ६०॥ नत्रदेवान्पितृन्दिप्रा
नवैपित्वापथाविधि॥ यात्रकदांतत्रामोनिर्जगामजनैर्वृत॥ ६१॥ उपनस्युर्महात्मानोमंत्रिणः
सपुरोहिता॥ वसिष्ठप्रमुखाःसर्वेदीपमानाऽवाग्नय॥ ६२॥ त्राविपार्श्वमहात्मानोनानातनपदे
श्वरा॥ रामस्यापाविशन्पार्श्वेभक्तस्येवपपामरा॥ ६३॥ मातालक्ष्मणाश्चवानश्रनुघ्नश्चमहा॥

राम ॥ ३९ ॥

पशाः उपासांचक्रिरे हृष्टा देवास्त्रिपदवासवं ॥ ६४ ॥ पानाः प्राञ्जलयो मन्त्याः किंकरा मुदिताननाः ॥
मुदितानामपार्श्वस्था बहवः समुपाविशन् ॥ ६५ ॥ वानराश्च महावीर्या विंशतिः कामरूपिणः
सुग्रीवप्रमुखा राममुपासन्ते महौजसः ॥ ६६ ॥ विभीषणश्च रक्षोभिः चतुर्भिः परिवारितः उपासन्ते
महात्मानं धनेशमिव गुह्यकाः ॥ ६७ ॥ यथा निगमवृद्धाश्च कुलीना ये च मानवाः शिरसा वंद्य राजा
नमुपासंते विचक्षणाः ॥ ६८ ॥ तथा परिवृतो राजा श्रीमद्भिरृषिभिर्वरैः ॥ राजभिश्च महावीर्यै
वानरैश्च सराक्षसैः ॥ ६९ ॥ यथा देवेश्वरो नित्यमृषिभिः समुपास्यते ॥ अधिकस्तेन रूपेण रामस्सहस्रा

राम ॥ ३९ ॥

द्धिरोचने ॥ २७ ॥ तेषां समुपविष्टानां जाताः सुमधुराः कथाः ॥ कथ्यं मे
धर्मसंयुक्ताः पुराणाज्ञैर्महात्मभिः ॥ २८ ॥ २५ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये उत्तरकांडे सप्त-
त्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥ एवं विधानि मे राघवन्मनं तेनैव कृत्रिमस्यात्मनसोनुरागः ॥ स एव साध्यः सकलै-
प्रपन्नमैक्तिः परा सा परा क्षाधनं तत् ॥ ७ २ ॥ भक्तिः परा सर्वे सुपन्न साध्या हरेः प्रियाया त्वल्लप्रेमल-
क्षणा ॥ तस्या ॥ स्वरूपं प्रवदामि सांगं ससाधनं सौख्यमादं वंच ॥ ३ ॥ प्रेमा परा प्रीतिरतीतिलो-
केन प्राप्य मेकानि बंदं निलं न ॥ पंचांगमत्र द्वारसह स्थितिर्भामावानिधा सेवन दंगहीना ॥ ७८ ॥

॥ श्रीसिद्धिनामग्नु ॥

नरस्त्रशृंगारमुख्याहिमुख्यावीरादयोगौणास्सामिथांस्तुः ॥ भक्तोस्तुसैव्यापुष्पमाहिपंचवृषभज्ञ
नैः ॥ सप्तत्रिंशवाणीयाः ॥ ७५ ॥ शृंगारमुखेवाभल्लदाक्षशांतामिथारसाः ॥ पूर्णानित्यंहिलोके
षुनत्याभक्तजनेषु च ॥ ७६ ॥ अनेनुवीरकरुणाहास्यसैद्भयानकाः ॥ वीभत्सश्चाद्भुतश्चैवपू
र्यजानपदाश्रयाः ॥ ७७ ॥ स्तुतौनावद्भगवत्स्वरूपंसहरूपमेवोच्यते रसोवैसः ॥ रसंह्येवायंलब्ध्वा
नंदीभवतीति ॥ ७८ ॥ श्रीमद्भागवतेच ॥ मल्लानामशनिर्नृणांनरवरःस्त्रीणांस्मरोमूर्त्तिमा
न्गोपानांस्वजनोसतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः ॥ मृत्युर्भोजपतेर्विराड्विदुषांतत्त्वं

पंयोगिनां वृत्तीनां पादेनैव निर्दिष्टोऽयं रागः स्यात्रजः ॥ ७२ ॥ तस्य लक्षणं चोक्तं भानेन ॥ वि
भावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः स्वाद्यत्वं नीयमानोसौ स्थायीभावो रसः स्मृतः ॥
७३ ॥ स्थालंबनोद्दीपनभेदतो भक्तो द्विधा विभावोपि महामुनिभिः ॥ द्विधा तथालंबनमाश्रितं तत्
दाश्रयं तद्विषयं च संमतः ॥ ७४ ॥ तदाश्रयालंबनमेव भक्ता पेक्ष्यर्पतामश्चवसस्वानुभूतिः ॥ वे
षोपपत्ते नाम सस्तुसाध्यो येन वासितदार्थजनुर्जनस्य नान्यः ॥ ७५ ॥ स्थालंबनं विषयमत्र गुणादिवा
सः ॥ प्रेमास्पदस्य च भगवान्परमात्मरूपः ॥ तस्याप्यनेकवपुषो वहुजन्मकर्मनामामि तपतिनाग्रुण

स्ववसाना ॥५२॥ नारायणगादिपाहृपधासपुंसोपघप्पवंनगुणावारिनिषेनेदोषा: ॥ आपत्तयापिहाचि
भावनपाहृसमा: ॥ कस्मिंश्चिदरूनगुणाविरमंनिमज्ञा: ५३ ॥ ननसोमनाध्यासिनाहृनिम वोनु
रागा: ॥ सोलभ्यकां तनपरास्नु विवर्द्धमाना: ॥ आकर्षयंतिभावेनमनुजन हाप्यिंभावान्निनैरद्ध
मज्जनै: स्ववशंनयंति ॥ ५४ ॥ संवंधरागगोरिविवर्द्धमानो भवेघदनहितोयपुक्त: ॥ उद्दीपनास्य
स्यनदाविभाव: श्रनैस्तदन्पासपदंनयंति ॥ ५५ ॥ प्रत्यहादर्शनांचेत्रस्वपुन्नत्यादिदर्शनं ॥ नद्य
श: ॥ स्ववशंचेवशानवानांगुणग्नुति: ॥ ५६ ॥ गूजाश्ववदर्शनंचैवशास्त्राभ्यासादिदर्शनं ॥ नहे

पु१

ष्याचंद्रहर्म्यादिविस्त्रालंकारादर्शनं ॥ ५७ ॥ मेहं दुधनुषां मांद्वतउन्नोय दर्शनं ॥ वाटिकादर्शनं रिथं
गं धवापुनि सेवनां ॥ ५८ ॥ उपभुक्तोपभोग्यादिनदीपप्रियदर्शनं ॥ तत्कालतद्रूपावस्थाकेशोर्ध्व
घनुदर्शनं ॥ ५९ ॥ मधं हस्विन्नताचैवस्वैकांतस्थितिरेवच ॥ सामाज्यदर्शनं चैव तद्दिशोध्यनुदर्श
नं ॥ ६० ॥ इत्याधुदीपनेष्वापो भावो हृदिविवर्द्धते ॥ तदानुभूपतेल्लोकेऽनुभावः किंपद्विधः ॥ ६१ ॥ त
त्यापाभ्रवनांनित्यं तद्गुणाद्यनुकीर्त्तनं ॥ मदीपः संगभोनित्यं कलहंतद्दिशोधिमिः ॥ ६२ ॥ देहगे
हाघनाशंकिः ॥ प्रा॰ पापानुचिंतनं तद्यैकर्मकारणं तद्रताद्यनुपालनं ॥ ६३ ॥ तदीपनोर्थपात्रा

ञ १

दिकाराणां चिदर्शनं ॥ एकांतेनाचिंतनं नित्यं तन्नामाद्यनुकीर्तनं ॥ ६४ ॥ निर्लज्जमन्यपराधीन एवमेवा
नुभावगान् वसन्त्वनन्यधीन्नत्यदेशे तं त्रेथवापु ॥ ६५ ॥ एवं संज्ञांपनेनज्ञेनुर्तीनभावांकुरोजनः
रसस्य परिपाके च ऋकस्मान्नस्य संगमे ॥ उद्दीपनादिसंयोगे जायंते सात्विकास्ततो ॥ ६६ ॥ स्तंभस्व
प्रलयस्वेदरोमांचः स्वरभेदश्च ॥ वैवर्ण्यं वेपथुश्चाश्रु र्विस्वात्वं च सात्विकाः ॥ ६७ ॥ तेरातेलक्ष
णास्तस्य भावा दीर्घ्य प्रतीयते ॥ कदाचित्तत्र ॥ तत्तोस्त्वैस्तत्तनजाकपोगनः ॥ ६८ ॥ विसिद्यतंतेद्यमो पा ५
भावाय प्रोक्ता व्यभिचारिणः ॥ निर्वेदनाकदाचित्स्यात्कदाचित्स्तानितामवत ॥ काकापिसमा राम
सं ॥३८॥

पानिष्क्रमोपजउनानथा ॥ ७० ॥ कदाचिद्दुर्व्यसनापातिहर्षे ऽन्यं तपोऽगनना ॥ चिंतानाक्रमेष्व्येभयादि
गर्वितादिकापिवाभवेत् ॥ ७१ ॥ स्मृतिः क्वापि समापार्भारांक्वापिवाभवेत् ॥ मदः स्वप्नाधनि दूचस्व
वोधोधल्लाजिंतं ॥ ७२ ॥ अप स्मातस्तपामोहोमनिल्लस्पमेववा ॥ वेगस्तकौ दाहस्पत्नव्याधि
हन्मादश्ववा ॥ ७३ ॥ विषादश्चतथोत्सुक्यं चापलंक्वापिवाभवेत् ॥ पूर्वराग ने वियोगे वा विषपालेव
नेविना ॥ मनोभंगादि दुःखेन दशा भागेवि भिधते ॥ ७४ ॥ चिंतार्तिजागरोद्वेगस्तानवं मलिनांगता प्र
लापो व्याधिहन्मादो मोहो मृत्युर्दशा दश ॥ ७५ ॥ उदाहरणामेतेषां तत्तत्कुंडले धुकीनं तं ॥ नाम्रेववक्ता

एम
॥३५॥

नातोथः प्रथमान्याज्ञापनेसतां ॥ १६ ॥ भयासंदेपसीलेनगंत्रथविस्तामीलितः ॥ नाममात्रं विगतपा
त्रमुत्मेदानिहप्यते ॥ १७ ॥ हमिश्वतुर्भिः संमिश्रात्तिः स्यात्स्थापिनीपदि ॥ साप्रमलदागम
क्रिासत्येनोपवार्पते ॥ १८ ॥ सात्रिस्त्रिविधा प्रोक्ता पूर्वाभ्याधारणीमता ॥ समंजसाद्वितीया
स्यात्प्रागल्भाच्छं तृतीयका ॥ १९ ॥ विषयालंवनस्यैवसहस्वापेत्तात्तृतीयका ॥ उत्तरोत्तरमेता
सां प्राध्यसंवार्यते बुधैः ॥ २० ॥ ननदुगाशकमनेजैनस्यपापाक्रतोपाहाद्विरत्वनंत्रा ॥ संख्या
सिद्धाद्यनिवार्ध्यं गीयाकरान्यकस्मादूहधारिणीमा ॥ २१ ॥ स्वपंमवेनशांतजनस्यशांतिदोस एम
वचिमिन्सुरैवेकनान्यत्रो यत्रस्यान्त्रथमातुसा ॥ उभयत्रसहवापेदता यत्रस्यान्साद्वितीयका ३ ॥३५॥

स्यदास्यं स्वयमेव च स्यात्॥ सत्त्वं सावित्वं स्वयमभ्युदेति वात्सल्यभावस्य नु वत्सलत्वं॥ २३॥ भृगा
ऽकस्यापि न याति स्याद्द्वन्द्वे तु भावा विभजं निजं न द्रुत॥ पेस्थापि नस्तेषु रतिक्रमत्वाक्रमादसीयां
विहितो विभागः॥ २४॥ संयोगभावे विहितांस्तत्त्वं वियोगमेतस्य विपर्यये॥ प्राज्ञप्राचेतसा शुक्रम
हाप्रभोतोः सर्वो। न्यथोचित्यमुदाहृतिष्ये॥ २५॥ तत्र शांतासेवियपालं वनं श्रीरामः॥ स्त्रिक्षपालं व
नमग त्यादि मत्स्यर्थपोभक्ताः॥ तत्रागस्त्यवाक्येन भक्तानुभावः श्रीमद्रामापरादर्शिनः॥ राजा सर्व
स्य लोकस्य धर्मचारी महारथः॥ पूजनीयश्च मान्यश्च भवान्प्राप्तः प्रियातिथिः॥ २६॥ एवमुक्त्वा

राम ॥ ३६ ॥

फलैर्मूलैः पुष्पैश्चान्यैश्च राघवं पूजयित्वा यथाकामं तं नत्वा गात्पस्तमवृश्चीत ॥ ७ ॥ अस्मारण्यकांडे
त्वं हि नारायणः श्रीमांस्त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं ॥ त्वं प्रभुः सर्वभूतानां पुरुषस्त्वं सनातनः ॥ ८ ॥ अस्तु तत्कां
डे ॥ विषपालं वनं स्यानुभावस्त्वैश्वर्यगोपनतारतम्याच्छ्रुत्कं नोदाहृतं ॥ दास्यामि विषपालं वनमश्री
रामः ॥ स्वात्मपालं वनं हनुमदादयो दासाः ॥ मानुभावस्तु हनुमद्वाक्येन श्रीमद्रामायणोदीरितः ॥ ज
पत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥ ९ ॥ दासोहं
कोशलेंद्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ हनूमाञ्छत्रुसैन्यानां निहंता मारुतात्मजः ॥ १० ॥ नराव

राम ॥ ३६ ॥

रामसत्त्वं मे पुरे सन्ति बलं भवेत् ॥ शिलाभिश्च प्रहरतः पादपैश्च समं नतः ॥ २१ ॥ त्वद्दर्पितं वायु
रिलंकाम भिवाधचै मे पिलि ॥ समस्त्वर्थी गामिष्याभि भिषतां सर्वरक्षसां ॥ २२ ॥ इति सुंदरकां
डे धृतं पितथैवद्दुष्टव्यः ॥ विषपालं वनस्यानुभावस्तु दास्यसत्वनं पथा ॥ श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं पथा
वदभिभाषितं ॥ रामः प्रीतिसमायुक्तो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ २३ ॥ कृतं हनुमता कार्यं सुमहद्भुविदु
र्लभं मनसापि पदन्येन न शक्यं धरणीतले ॥ २४ ॥ नहि तं परिपश्यामि यस्तरेत महार्णवं ॥ अन्यत्र गरुडा
द्वायोरन्यत्र च हनूमतः ॥ २५ ॥ देवदानवयक्षाणां गंधर्वोरगरक्षसां ॥ अप्रधृष्यां पुरीं लंकां रावणेन ता

वा ३

उ०
॥२७॥ स्तासितां ॥२६॥ सुविष्टः सत्वमास्थित्य जीवन्को नाम निःक्रमेत ॥ को विमोक्षतुडाथ धर्मा रादासैश्च सदानि-
नां ॥२७॥ यो वीर्य्यबलसंपन्नो न समः स्या द्धन्वमनः सर्निकार्य्ये हनूमता सुग्रीवस्य कृतं महत्त
एवं विधाय स्वबलं सदृशं विक्रमस्य च ॥२८॥ यो हि भृत्यो नियुक्तः सन्भर्त्रा कर्मणि दुःकरे कुर्य्या-
त्तदनुरागेण तमाहुः पुरुषोत्तमं ॥२९॥ यो नियुक्तः परं कार्य्ये न कुर्य्यान्नृपतेः प्रियं भृत्यो यु-
क्तः समर्थश्च तमाहुर्मध्यमं नृणां ॥३०॥ नियुक्तो नृपतेः कार्य्ये न कुर्य्याद्यः समाहितः ॥ भृत्यो युक्तः सम-
र्थश्च तमाहुः पुरुषाधमं ॥३१॥ तन्नियोगं नियुक्तेन कृतं कृत्स्नं हनूमता ॥ न चात्मा लघुतां नीतः सुग्री- राम
॥२७॥

कश्चापिमोषितः ॥ २ ॥ अहं चाद्युवंशश्च लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ वैदेह्यादत्तैमाघधर्मेणः परिरक्षिता
॥ ३ ॥ उदंतुममसीतायमनोमपः प्रकर्षतिं ॥ पदिद्वासप्रिपाख्यानुर्नकुमिंसहदंप्रियं ॥ ४ ॥ एष सर्व
स्व भूतानांमेपारिष्वंगो हनूमतः ॥ मयाकालमिमं प्राप्य दत्तश्चात्म महात्मनाः ॥ ५ ॥ उक्त्वा
प्रीतिहृष्टांगो रामस्तं परिषस्वजे ॥ हनूमंतं कृतात्मानं कृतकार्यमुपागतं ॥ ६ ॥ इतियदुकोउ
पनस्तस्यैवहर्षीकरणांयपाश्च एच्छ ततदारामोदक्षिणां भाष्यश्चयंमुनिं ॥ प्रांजलिर्विनयोपेत
उदमाहवचोर्थवत ॥ ७ ॥ अनुलंबलमेतद्वै वालिनो रावणस्य च ॥ तत्वेनाम्यां हनुमता समं निति

मतिर्मम ॥ ॥ शौर्यं दाक्ष्यं बलं धैर्यं प्राज्ञता नयसाधनं ॥ विक्रमश्च प्रभावश्च हनूमति कृतालयाः
२९ ॥ दृष्ट्वैव सागरं वीक्ष्य सीदंतीं कपिवाहिनीं ॥ समाश्वास्य महाबाहुर्योजनानां शतं प्लुतः ॥ ३० ॥ धर्ष
यित्वा पुरीं लंकां रावणांतःपुरं तदा ॥ दृष्टा संभाषिता चापि सीता ह्याश्वासिता नघो ॥ ३१ ॥ सेनाग्र
गा मंत्रिसुताः किंकरा रावणात्मजः ॥ एते हनुमता तत्र एकेन विनिपातिताः ॥ ३२ ॥ भूयो बंधाद्विमु
क्तेन भाषयित्वा दशाननं ॥ लंका भस्मीकृता येन पावकेनेव मेदिनी ॥ ३३ ॥ न कालस्य न श
क्रस्य न विष्णोर्वित्तपस्य च ॥ कर्माणि तानि श्रूयंते यानि युद्धे हनूमतः ॥ ३४ ॥ एतस्य बाहुवीर्येणा

लंकां सीतां च लक्ष्मणा ।। प्राप्राम पाज्ञपश्चे वाज्यं मित्राणि बांधवा । ।। ५ ।। हनूमान्य दिमेन स्याद्
नराधिपतेः सखा ।। ववृजिम पिकोवेतुं जानक्याः शक्तिमान्भवेत् ।। ६ ।। उत्तरकांडे एवनगेपि
एकैकस्योपकारस्य प्राणान्दास्यामि ते कपे ।। शेषस्येहोपकाराणां भवाम ऋणिनो वयं ।। ७ ।।
मदंगे जीर्णतां यातु यत्त्वयोपकृतं कपे ।। नरः प्रत्युपकाराणामापत्स्वायाति पात्रतां ।। ८ ।। उत्तरकां
डे सत्यासि विषयाल्लवनं श्रीरामः ।। आश्रयाल्लवनं सुग्रीवादयः सखायः ।। तत्रपास्य रानुरा
गस्य मन्तं ।। अभयो विविषयत्त्वमभयाराम्रपत्त्वं चोक्त पूर्णसख्यं ।। तत्र विषयाल्लवनानुमानोव्ययां

राम
॥३६॥

परितुष्टस्तु सुग्रीवस्तेन वाक्येन हर्षितः ॥ लक्ष्मणस्याग्रजं शूरमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥ सर्वथाह
मनुग्राह्यो देवतानामसंशयः ॥ उपपन्नो गुणोपेतः ॥ सखा यस्य भवान्मम ॥ २० ॥ शक्यं खलु भ
वेद्राम सहायेन त्वयानघ ॥ सुरराज्यमपि प्राप्तुं स्वराज्यं किं पुनः प्रभो ॥ २१ ॥ सोऽहं सभाज्यो बंधू
नां सुहृदां चैव राघव ॥ यस्याग्निसाक्षिकं मित्रं लब्धं राघववंशजं ॥ २२ ॥ अहमप्यनुरूपस्ते वय
स्यो ज्ञास्यसे शनैः ॥ न तु वक्तुं समर्थोऽहं स्वयमात्मगतान्गुणान् ॥ २३ ॥ महात्मनां तु भूयिष्ठं त्वद्वि
धानां कृतात्मनां ॥ निश्चला भवति प्रीतिर्धैर्यमात्मवतां वर ॥ २४ ॥ रजतं वा सुवर्णं वा शु

राम
॥३६॥

भार्याभरणानि च ॥ अविमृश्यानि साधूनामवगच्छन्ति साधव ॥ २५ ॥ आढ्यो वापि दरिद्रो वा दुःखितः
सुखितो पि वा ॥ निर्दोषश्च सदोषश्च वयस्यः परमा गतिः ॥ २६ ॥ धनत्यागः सुखत्यागो देशत्यागो
पि वानघ वयस्यार्थे प्रवर्त्तन्ते स्नेहं दृष्ट्वा तथाविधं ॥ २७ ॥ तत्तथेत्यब्रवीद्रामः सुग्रीवं प्रियदर्शनं ॥ ल
क्ष्मणस्याग्रतो लक्ष्म्या वासवस्येव धीमत ॥ २८ ॥ विषपालंबनस्यानुभावो यथा ॥ त्वं वयस्योसि हृ
द्यो मे एकं दुःखं सुखं च नौ ॥ सुग्रीवं राघवो वाक्यमित्युवाच प्रहृष्टवत् ॥ २९ ॥ किं किंधापान
सर्वे भ्राता सा नभवैमि भातोपमाः मद्विधा वापितुः सुत्रा ॥ सुहृदो वा भवद्विधा ॥ ३० ॥ अतिपु

दूति

इकोऽ॥ अथ तस्मिन्निमित्तानि दृष्ट्वा लक्ष्मणपूर्वजः सुग्रीवं संपरिष्वज्य रामो वचनमब्रवीत् ॥३
१॥ असंमंत्र्य मया सार्द्धं तदिदं साहसं कृतं ॥ एवं साहसयुक्तानि न कुर्वंति जनेश्वराः ॥३२॥ संशय
स्थाप्य मां चेदं त्वत्तैवमभिविभीषणं ॥ कष्टं कृतमिदं वीर साहसं साहसप्रिय ॥३३॥ इदानीं
मा कृथा वीर एवंविधमरिंदम ॥ त्वयि किंचित्समापन्ने किं कार्यं सीतया मम ॥३४॥ भ
रतेन महाबाहो लक्ष्मणेन यवीयसा ॥ शत्रुघ्नेन च शत्रुघ्न स्वशरीरेण वा पुनः ॥३५॥ त्वयि चा
नागते पूर्वमिति मे निश्चिता मतिः ॥ जानतश्चापि ते वीर्यं महेंद्रवरुणोपमं ॥३६॥ हत्वा

राम
॥८०॥

हंसावतां पुष्पकमप्यनल्पवाहनं ॥ अभिषिच्य च लंकायां विभीषणमथापि च ॥ ५ ॥ भरतेराज्यमाप्य
न्यस्य देशं महावत्स नभवंशादिनामसुग्रीवः प्रत्यभाषत ॥ ६ ॥ तवभार्यापहर्ताहं दृष्ट्वा राहव रावणं
मद्य पापिकथं वीराजानन्वीक्ष ममात्मनः ॥ ३ ॥ अतिपृष्टकां ३ ॥ बाल्मल्यात्प्रभृत्याम्रपालेनवर्मश्रीदश
रथः ॥ विषपालं वनेभ्यः श्रीरामः ॥ आम्रपालेन नपूर्णोराग ॥ प्रगल्भात्ततिष्ठ ॥ विषपालं वने पीतपेयं
पूर्णान्यभेकत्रैवहृष्पते ॥ अन्यत्रानुपित्रे ॥ नभजसारांश ॥ पुत्रादिषु समाभाषत ॥ वानरादीनां का
दाचित्वं ॥ तत्राम्रपालंबनस्यानुभावोयथा ॥ तत्रैकश्चत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितं ॥ सु

३०

॥ ८७ ॥ कृत्तेमिवाग्निः संज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ ८० ॥ नत्वा उग्रवर्षोमे रामो राजीवलोचनः नयद्रूपोग्या
नामस्यपश्यामि महात्मने ॥ ८१ ॥ उपमहोहितामेनापस्यांहंपतितिभूवं ॥ ज्ञनपासहितोगत्वा
पोहंहंनेनिशाचरा ॥ ८२ ॥ समरस्तश्चविक्रांतामस्तामेलक्ष्मविशारदः ॥ योग्यपाप्तोगतौयोहंन
रामेनेनुमहसि ॥ ८३ ॥ त्वमेवधनु ॥ पारिगोप्तासमरम्रहंनिपावनप्राणाम्यरिष्यामितावधी ॥
स्मिनिशाचर ॥ ८४ ॥ निर्विघ्नाव्रतचर्यासामाभविष्यतिसाहिता ॥ अहंतत्रगमिष्यामिनरामं राम
नेनुमर्हसि ॥ ८५ ॥ बालोह्यकृतविद्यश्चनचवेत्तिबलाबलं ॥ नचास्त्रबलसंयुक्तोनचयुद्धवि ॥ ८७ ॥

रिवरूपिणी ५६ तपास्य राजर्षिसुतोऽभिकामपास मे पितानुजन्माजकन्यया अनीव रामः सुभ्रु
मे मुदान्वितो विभुः क्षिप्रावि स्वरिवामाश्चरः ५७ इति बालकांडे अस्यैव परिपाकार्थे मन सो
जकारणाः श्रोतव्यासावुकैर्नित्यं व्याख्याद्दैर्मनीषिभिः ५८ त्रैलोक्यानामहाकल्याणादि
न्गुणाऽज्ञा श्वश्रीमदूमापराणे अयोध्याकांडे प्रथमतः सर्गत्रये राजद्ययौराज्ये नामानु
न्तकुलं गते भरतोऽनघः शत्रुघ्नोऽमित्रशत्रुघ्नोऽतितः प्रीतिपुरस्कृतः २॥ ५९ सत्यव्रतेवसद्भ्रा
न्नामा सत्कारसत्कृतः मातुलेनाश्वपतिना पुत्रस्नेहेन लालितः ३६० तत्रापि निवसंतौ

एम ॥५३॥

गोतमस्य मातेति वचनमनः स्मात रोसमरतां वीरो हृदं दसारथं नृप ८१ ॥ राजा पितामहातेजा ॥ स सर्वं प्राप्य वि
तेष्वनौ ॥ उभा भातृभग्नातृद्युम्ने मे दुर्बहरा गाम्भौ ॥ ८२ ॥ सर्व एव जुनन्यस्य ध्वास्व त्वाः पुरुषर्षभा ॥ स्वर्गता
दिनि वृत्ता स्वत्वा उत्तवाहव ॥ ८३ ॥ तेषामपि महातेजा रामो रातिकाः ॥ पितुः ॥ स पर्मृत्विवमृतानां बभूव
गुणवत्तर ॥ ८४ ॥ स हि देवैरुदीर्णस्य रावणस्य वधार्थिभिः ॥ अर्थितो मानुषे लोके जज्ञे विष्णुः स
नातनः ॥ ८५ ॥ कौशल्या शुशुभे तेन ॥ पुत्रेणामिततेजसा ॥ यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना
॥ ८६ ॥ सा हि विधेयोपपन्नस्य च पवानन सहपकः ॥ भूमावप्रमपमः स्वरूपतो रूपया पम ॥ ८७ ॥ सकुतिस्तं

एम ॥५३॥

प्रशांतात्मा मत्पूर्वं च माध्यते ॥ उच्यमानोपि पत्न्येवं नोत्तमं प्रतिपद्यते ॥६८॥ कथंचिद्दुष्कृतो राक्षते
नैकेन तुष्यति ॥ नरसरस्य पकाराराणां शत्तमप्यात्मवत्तपा ॥६९॥ शीलत्वहदेवपोवहदेर्णोनवहदेश्चवस
त्तते ॥ कथपन्नात्वेवोनत्यमस्त्रपोरपांत्तोप्यपि ॥७०॥ बुद्धिमान्मधुराभाषी पूर्वभाषी प्रियंवदः
विर्प्यवान्तचवीर्य्यैरामहात्माद्येनदिस्मितः ॥७१॥ न चानन्तकपो विद्वान्वृद्धानां प्रति पूजकः ॥ श्रनु
रक्तः प्रजाभिश्च प्रजाश्चाप्यनुरंजते ॥७२॥ शान्तुक्रोशोजितक्रोधो ब्राह्मणप्रतिपूजकः दीना
नेकंपी धर्मज्ञो नित्यं प्राग्रहवान्छुचिः ॥७३॥ कुलोचितमतिः द्यात्रं स्वधर्मं बहुमन्यते ॥ नन्यतेपरमा

राम

॥४४॥

५०म०वृं०

कीर्तिमान्स्वर्गफलंनमनः॥७८॥ नाश्रेयसिरतो त्रिवंनविरुद्धकथारुचिः॥ उत्तरोत्तरयुक्तौचवक्तावा
चस्पतिर्यथा॥७९॥ अरोगस्तरुणोवाग्मीवपुष्मान्देशकालवित्॥ लोकेपुरुषसारज्ञः साधुरेको
विनिर्मितः॥८०॥ सतुश्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तः प्रजानांपार्थिवात्मजः॥ बहिश्चरइवप्राणोबभूवगुणतः
प्रियः॥८१॥ सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत्सांगवेदवित्॥ इष्वस्त्रेचपितुःश्रेष्ठोबभूवभरताग्र
जः॥८२॥ कल्याणाभिजनःसाधुरदीनःसत्यवागृजुः॥ वृद्धैरपिविनीतश्चद्विजैर्धर्मार्थदर्शिभिः राम
॥८३॥ धर्मकामार्थतत्त्वज्ञः स्मृतिमान्प्रतिभानवान्॥ लौकिकेसमयाचारेकृतकल्पोविशारदः॥८४॥ ॥८५॥

रन्निभृतः संवृतो नाकारो गुप्तमंत्रः सहायवान् ॥ अमोघक्रोधहर्षश्च त्यागसंयमकालवित् ॥ २१ ॥ दृ
ढभक्तिः स्थिरप्रज्ञो नासद्ग्राही न दुर्वचः ॥ निस्तंद्रिरप्रमत्तश्च स्वदोषपरदोषवित् ॥ २२ ॥ शास्त्रज्ञश्च
कृतज्ञश्च पुरुषांतरकोविदः ॥ यः प्रग्रहानुग्रहयोर्यथान्यायं विचक्षणः ॥ २३ ॥ सत्संग्रहप्रग्रहणे
स्थानविन्निग्रहस्य च ॥ आयकर्मण्युपायज्ञः संदृष्टव्ययकर्मवित् ॥ २४ ॥ श्रैष्ठ्यं शास्त्रसमूहेषु
प्राप्तो व्यामिश्रकेषु च ॥ अर्थधर्मौ च संगृह्य सुखतंत्रो न चालसः ॥ २५ ॥ वैहारिकाणां शिल्पानां वि
ज्ञातार्थविभागवित् ॥ आरोहे विनये चैव युक्तो वारणवाजिनां ॥ २६ ॥ धनुर्वेदविदां श्रेष्ठो लोके

श्र

उ.म.वृ.

॥ ८५ ॥

निर्यसंमत ॥ स्वभिप्रानाप्रहर्त्ता च सेनानयविशारद ॥ २७ ॥ अप्रधृष्यश्च संग्रामे क्रुद्धैरपि सुरा
सुरै ॥ अनसूयो जितक्रोधो न दृप्तो न च मत्सरी ॥ २८ ॥ न चावमंता भूतानां न च कालवशानुग ॥ ए
वं श्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तः प्रजानां पार्थिवात्मज ॥ २९ ॥ संमतस्त्रिषु लोकेषु वसुधायाः क्षमागुणै ॥
बुध्या बृहस्पतेस्तुल्यो वीर्ये चापि शचीपते ॥ ३० ॥ तथा सर्वप्रजाकांतै प्रीतिसंजननैः पितु ॥
गुणैर्विरुरुचे रामो दीप्तः सूर्य इवांशुभि ॥ ३१ ॥ तमेवं वृत्तसंपन्नमप्रधृष्यपराक्रमं लोकनाथो ॥
पमं नाथमकामयत मेदिनी ॥ ३२ ॥ एतैस्तु बहुभिर्युक्तं गुणैरनुपमैः सुतं ॥ दृष्ट्वा दशरथो राजा चक्रे

पद
राम
॥ ८५ ॥

स्विनां पालनपः ॥ २३ ॥ अथ राज्ञो बभूवैवं वृद्धस्य चिरजीविनः ॥ प्रीतिर्विशेषात्कथं रामो राजा स्यान्मयि जीव
ति ॥ २४ ॥ एषा ह्यस्य परा प्रीतिर्हृदि संपरिवर्त्तते ॥ कदा नाम सुतं द्रक्ष्याम्यभिषिक्तमहं प्रियं ॥ २५ ॥
वृद्धिकामो हि लोकस्य सर्वभूतानुकंपनः ॥ मत्तः प्रियतरो लोके पर्जन्य इव वृष्टिमान् ॥ २६ ॥ यमश
क्रसमो वीर्ये बृहस्पतिसमो मतौ ॥ महीधरसमो धृत्यां मत्तश्च गुणवत्तरः ॥ २७ ॥ महीमहमिमां
कृत्स्नामधितिष्ठंतमात्मजं ॥ अनेन वयसा दृष्ट्वा यथा स्वर्गमवाप्नुयां ॥ २८ ॥ इत्येवं विविधैस्तैस्तैर
न्यपार्थिवदुर्लभैः ॥ शिष्टैरपरिमेयैश्च लोके लोकोत्तरैर्गुणैः ॥ २९ ॥ तं समीक्ष्य तदा राजा युक्तं

उ.म.वृ.

॥५६॥

समुद्देनेगुणैः॥ निश्चित्यसचिवैस्सार्द्धं पुत्रराजममन्यत॥ ५०४॥ दिव्यंमरिद्देम्मौ वघोरमुन्यानजंभ
यं॥ सवचवैधमेधावीशगिवान्मनोजगां॥ ०॥ पूर्णंचंद्राननस्याध शोकायनुदमानजः लोके एम
स्पवुवुधेसंप्रिपत्त्वंमहात्मनः॥ ५॥ स्वित्मनश्चवप्रजानांचक्षेपसेचप्रिपेणाच॥ प्राप्रकालेसधर्मात्माम
त्मान्वरिनवान्नपः॥ ३॥ नानानगरवास्तव्यान्पृथग्जानपदानपि॥ समानिनायमेदिन्यां प्र धानान्
स्थिवीपतीन॥ ७॥ नान्वे श्मनानाभरणैर्यथार्हं प्रतिपूजितान॥ ददर्शालंकृतोराजा पितेविप्रजाः प्रजा २
॥५॥ ननुकेकपराजानंजनकंवानराधिपः॥ त्वरयाचानयामासपश्चात्तौश्रोष्यतःप्रियं॥ त्वथोपवि

राम

॥५६॥

येनपतेनेनसिम्नपुरार्दने ॥ ततःप्रवि वेशःशोभाराजामोलोकसंमतः ॥ ७ ॥ अथराज्ञावितीर्णेषुवि
विधेष्वासनेषु च राजानमेवाभिमुखानिषेदुर्निपतान्नृपाः ॥ ८ ॥ सलब्धमानैर्विनयान्वितैर्नरेन्द्रैःपु
राल्पैर्जानपदैश्चमानवैः उपोपविष्टैर्नृपतिर्वृतोवभौ सहस्रचक्षुर्भगवानिवामरैः ॥ ७९ ॥ ५१
इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये अयोध्याकांडे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥ ततःपरिषदंसर्वामामं
त्र्य वसुधाधिपः ॥ हितमुद्धर्षणंचैवमुवाच प्रथितंवचः ॥ ७१० ॥ दुंदुभिस्वनकल्पेनगंभीरे
णानुप्रतिनर्दपान ॥ २ ॥ विदितंभवतामेतद्यथामेराज्यमुत्तमं ॥ पूर्वकैर्ममराजेन्द्रैःसुतवत्परिपा
नादिना ॥ स्वरेणमहतारंजाजीमूतइवनादयन् ॥ ९ ॥ राजलक्षणयुक्तेनकांतेनानुपमेवन ॥ उवाचर
सपुत्रेणस्वरेणनृ

म०व्रं० ॥५२७॥

ल्लितं ॥ ४३ ॥ सोहमिक्ष्वाकुभिःसर्वैर्नरेन्द्रैः प्रतिपालितं ॥ त्रपसोपोक्तुमिच्छामि सुखार्हमखिलं गे
हं ॥ ४४ ॥ मया ह्याचरितं पूर्वैः पंथानमनुगच्छता ॥ प्रजा नित्यमनिर्दिण्णा यथाशक्त्याभिरक्षिताः ॥
॥ ४५ ॥ इदं शरीरं कृत्स्नस्य लोकस्य चरतां हितं ॥ पांडुरस्यातपत्रस्य छायां प्राप्यं जरितं मया ॥ ४६ ॥ प्राप्य
वर्षसहस्राणि बहून्यायूंषि जीवितः ॥ जीर्णस्यास्य शरीरस्य विश्रांतिमभिरोचते ॥ ४७ ॥ राजप्र
भावपुष्टांश्च दुर्वहामजितेंद्रियैः ॥ परिश्रांतोस्मि लोकस्य गुर्वीं धर्मधुरं वहन् ॥ ४८ ॥ सोहं विश्रा ॥४७॥ एम
ममिच्छामि पुत्रं कृत्वा प्रजाहिते ॥ सन्निकृष्टानिमान्सर्वाननुमान्य द्विजर्षभान् ॥ ४९ ॥ अनुजा

रा १

तंहिमासर्वैरंगैःश्रेष्ठोममात्मजः॥ पुंस्त्वसमोवीर्येणरामःपरपुरंजयः॥२०॥ तंचंद्रमिवपुष्येणयु
क्तंधर्मेणसमांगतं॥ यौवराज्येनियोक्तास्मिप्रीतःपुरुषपुंगवं॥२१॥ अनुरूपःसवैनाथोलक्ष्मीवा
ल्लक्ष्मणाग्रजः॥ त्रैलोक्यमपिनाथेनयेनस्यान्नाथवत्तरं॥२२॥ अनेनश्रेयसासद्यःसंयोज्येच
महीमिमां॥ गतक्लेशोभविष्यामिसुतेतस्मिन्निवेश्यवै॥२३॥ यदिदंमेनुरूपार्थमयासाधु
सुमंत्रितं॥ भवंतोमेनुमन्यंतांकथंवाकरवाण्यहं॥२४॥ यद्यप्येषाममप्रीतिर्हितमन्यद्विचिंत्य
तां॥ अन्यामध्यस्थचिंताहिविमर्दाभ्यधिकोदया॥२५॥ इतिब्रुवंतंमुदिताःप्रत्यनंदन्नृपानृपं नृ

म॰ व्रु॰

ब्रिमंत्रं महामंत्रं यंत्रं तंत्रस्त्ववीहिराः ॥ २५ ॥ त्रिगघोनुनादः सज्जज्ञेज्जनमो हर्षसमीरितः जनौघो दुंसन्ना ४१

॥४८॥ दो विमानं कंपपान्निव ॥ २ ॥ कस्यपमार्य विदुषोभाव मा ज्ञापसर्वशः ॥ ब्राह्मणाबलमुख्याश्च

पौराजानपदैस्सह ॥ २९ ॥ समेत्य मंत्रयित्वा तु समतागतबुद्धयः ॥ ऊचुश्च मनसा ज्ञात्वा वृद्धं दशरथं नृ

पं ॥ २१ ॥ अनेकवर्षसाहस्रो वृद्धस्त्वमसि पार्थिव ॥ स रामं युवराजानमभिषिंचस्व पार्थिव ॥ ४३ ॥ उ ॥४२॥

क्तामो हि महाबाहुं रघुवीरं महाबलं ॥ गजेन महता यांतं रामं छत्रावृताननं ॥ ४३ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा

राजा तेषां मनःप्रियं ॥ अजानन्निव जिज्ञासुरिदं वचनमब्रवीत ॥ ४४ ॥ श्रुत्वैतद्वचनं यन्मे राघवं पार्थि राम

मिरूप॥ राजानः संशयोयंमे किमिदं कृतवान्नृप॥ ३३ कथं नु स पि धर्मात्मा पृथिवीमनुशासति भवेन्नो
द्वतु मिच्छं नि पुत्रा राजं महात्मजं॥ ३४॥ एतन्मूत्वुर्महात्मानं पौरजानपदैः सह॥ बहवो नृप कल्याणा गुणाः
पुत्रस्य संति ते॥ ३५॥ गुणान् गुणवतो देव देवकल्पस्य धीमतः॥ प्रियान् आनंददान् कृत्स्नान् प्रवक्ष्या
मो द्य ता॥ न्छृणु॥ ३६॥ दिव्यैर्गुणैः शक्रसमो रामः॥ पाउंजप॥ इक्ष्वाकुभ्योपि सर्वेभ्यो ह्यतिरिक्तो
विशां॥ पते॥ ३७॥ रामः सत्पुरुषो लोके स॥ त्यधर्मपरायणः॥ साक्षाद्रामाद्विनिर्वृत्तो धर्मश्चा
पि श्रिया सह॥ ३८॥ प्रजासुखत्वे चंद्रस्य वसुधायाः क्षमागुणैः॥ बुध्या बृहस्पतेस्तुल्यो वीर्ये

म॰ पु॰
॥ ५९ ॥

सात्ताच्छुचीपते॥ २॥ धर्मज्ञः सत्यसंधश्च शीलवाननसूयकः॥ दांतः सांत्वपिनाश्लक्ष्णः कृतज्ञो विजि
तेंद्रियः॥ ७४॥ मृदुस्वस्थिरचित्तश्च सदाभव्योनसूयकः॥ प्रियवादी च भूतानां सत्यवादी च ब्रा
व॥ ७५॥ बहुश्रुतानां वृद्धानां ब्राह्मणानामुपासिता॥ तेनास्य नरानुलाकीर्तिर्यशस्तेजश्च वर्द्धते॥ ७६॥
देवासुरमनुष्याणां सर्वेषां वेदविशारदः॥ सम्यग्विद्याव्रतस्नातो यथावत्सांगवेदवित्॥ ७७॥ सां
ध्येवं च भुक्ति भ्रष्टो वन्नूवमन्नताग्नज॥ कल्याणाभिजनः साधुर्दीनात्मा महामतिः॥ ७८॥ द्विजे
रभिविनीतश्च श्रेष्ठे द्रुमार्गनैपुणैः यदा व्रजति संग्रामे ग्रामार्थेनागरस्तवा गत्वा सोमि

राम
५९

श्रिसर्हितो नाविजिन्यनिवर्त्तते ॥४५॥ संग्रामात्पुनरागम्य कुंजरेण रथेन वा ॥ पौरान्स्वजनवन्नि
त्यं कुशलं परिपिच्छति ॥४६॥ पुत्रेष्वग्निषु दारेषु प्रेष्यशिष्यगणेषु च ॥ निखिलेनानुपूर्व्या च पि
ता पुत्रान्सौवीरान्सान्त ॥४७॥ शुश्रूषंते च वः शिष्याः कच्चिद्वर्मेषु दंशिता ॥ इति नः पुरुषव्याघ्रः स
दारान्नोभिभाषते ॥४८॥ व्यसनेषु मनुष्याणां भृशं भवति दुःखितः ॥ उत्सवेषु च सर्वेषु पितेव परितु भा ५
ष्यति ॥४९॥ सत्यवादी महेष्वासो वृद्धसेवी जितेंद्रियः ॥ स्मितपूर्वाभिभाषी च धर्मं सर्वात्मनाश्रि
तः ॥४५०॥ सम्यग्योक्ता श्रेयसां च न विग्रहकथारुचिः ॥ उत्तरोत्तरयुक्तो च वक्ता वाचस्पतिर्यथे

श्री०कृ
[illegible]
५०

था॥५१॥ सम्भूतपत्तनाम्नात्तुः मारासाद्भिस्सुरिवस्वयं॥ रामोलोकाभिरामोयंसौर्य्यवीर्य्यपराक्र
मैः॥५२॥ प्रजापालनसंयुक्तोनरागोपहतेंद्रियः॥ शक्तस्त्रैलोक्यमप्येषभोक्तुंकिंनुमही
मिमां॥५३॥ नास्यक्रोधः प्रसादश्चनिरर्थोस्तिकदाचन॥ हंत्येषनियमाद्ध्यानवध्येषुनकु
प्यति॥५४॥ पुनस्त्यैः प्रहृष्टस्वजनमसौप्रनुष्यति॥ दांतैः सर्वप्रजाकांतैः प्रीतिसंजनने
र्नृणां॥५५॥ गुणैर्विरोचतेरामोदीप्तः सूर्य्यइवांशुभिः॥ तमेवंगुणसंपन्नंरामंसत्यपराक्रमं
५६॥ लोकपालोपमंनाथमकामयतमेदिनी॥ वत्सः श्रेयसिजातस्तेदिष्ट्यासौतवराघवः ॥५७॥

राम

ख ३

व ॥५५॥ परिक्ष्याप्रन्नगुणौर्युक्तो मारीचउत्कश्यप ॥ बलरामो गणपमा पुत्रः रामस्व विदितात्मनः
॥५६॥ देवासुरमनुष्येषु सगंधर्वोरगेषु च ॥ ॐ शंसन्ते जनः सर्वे ग्रहाः पुराणे तथा ॥५७॥ त्र्यम्बकं नाशव
वाहयं पौरजोनपदं जन ॥ क्षिप्रं वदास्तरूपं चसाप प्रातः समाहिता ॥५८॥ सर्वान्देवा
न्मस्यं त्रिगामस्यार्पेमनस्विनः ॥ तेषामाधाश्चिन्तं देवत्वन्नुसादात्समेधनां ॥५९॥ गामि
दितस्यामं सर्वशत्रुनिवर्हणां ॥ पश्यामो पौवराज्यस्थं नवराजो नमामन्मजं ॥६०॥ तं देव देवोप
म मात्मजं नसर्वस्यकस्यहितेन निविघ्नं हितापन ॥ क्षिप्रमुदापुष्यं मुदाभिषेकुंवादत्तमर्हसि
लौ

५८३२५॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे लोकात्स्थिपे अयोध्याकांडे द्वितीयः सर्गः ॥२॥ तेषामंजलिपद्मा
नि प्रगृहीतानि सर्वशः ॥ प्रतिगृह्याब्रवीद्राजा तेभ्यः प्रियहितं वचः ॥१॥ ८५ अहोस्मि परमप्रीतः
प्रभावश्चातुलो मम ॥ यन्मे ज्येष्ठं प्रियं पुत्रं यौवराज्यस्थमिच्छथ ॥८५॥ इति प्रत्यर्चितान्
राजा ब्राह्मणानिदमब्रवीत् ॥ वसिष्ठं वामदेवं च तेषामेवोपशृण्वतां ॥८६॥ चैत्रः श्रीमानयं
मासः पुण्यः पुष्पितकाननः ॥ यौवराज्याय रामस्य सर्वमेवोपकल्प्यतां ॥८७॥ राज्ञस्तूपरते वाक्ये
जनघोषो महानभूत् ॥ शनैस्तस्मिन्प्रशांते च जनघोषे जनाधिपः ॥८८॥ वसिष्ठं मुनिशार्दूलं राजा व

चनमब्रवीत् ॥ अभिषेकाय रामस्य यत्कर्म्म सपरिष्कृतं ॥ ६९ ॥ तदद्य भगवन्सर्वमाज्ञापयितुमर्ह
सि ॥ तच्छ्रुत्वा भूमिपालस्य वसिष्ठो द्विजसत्तमः ॥ ७० ॥ आदिदेशाग्रतो राज्ञः स्थितान्युक्ता
न्कृतांजलीन् ॥ सुवर्णादीनि रत्नानि बलिः सर्व्वौषधीरपि ॥ ७१ ॥ शुक्लमाल्यानि लाजांश्च पृ
थक्च मधुसर्पिषी ॥ अहतानि च वासांसि रथं सर्व्वायुधान्यपि ॥ ७२ ॥ चतुरंगबलं चैव गजं च शु
भलक्षणं ॥ चामरव्यजने चोभे ध्वजं छत्रं च पांडुरं ॥ ७३ ॥ शतं च शातकुंभानां कुंभानामग्नि
वर्चसां ॥ हिरण्यशृंगं वृषभं समग्रं व्याघ्रचर्म च ॥ ७४ ॥ उपस्थापयत प्रातरग्न्यागारं म

म०वृ०

राम

॥५३॥ रिपवे:॥ पश्चात्किंचिद्विदेषध्यं तत्सर्वमुपकल्पयेत्॥७५॥ अंतःपुरस्य द्वाराणि सर्वस्य नगरस्य च

वंदनस्त्रग्भिर्ध्रियंतां धूपैश्च घ्राणहारिभिः॥७६॥ प्रशस्तमन्नं गुणवद्दधिक्षीरोपसेचनं

द्विजानां शतसाहस्रं पत्युःकामसमलंभवेत्॥७७॥ सत्कृत्य द्विजमुख्यानां श्वःप्रभाते प्रदीप

तां॥ घृतंच दधि लाजांश्च दक्षिणाश्चापि पुष्कलाः॥७८॥ सूर्येभ्युदितेमात्रेश्वो भविता राम

स्वस्तिवाचनं॥ ब्राह्मणांश्च निमंत्र्यंतां कल्पानां तं मासनानि च॥७९॥ आवध्यंतां पताका

श्च राजमार्गश्च सिच्यतां॥ सर्वेच तालापचरा गणिकास्स्वलंकृताः॥८०॥ कक्षां द्वि ॥५३॥

तोयामासाघानिर्धंतुनृपवेश्मनः देवायतनचैत्येषुसान्तभद्राः सदक्षिणाः उपस्थापायितव्याः
स्तुर्माल्ययोग्याः पृथक्पृथक् ॥ २ ॥ दीर्घासिबद्धपादुश्छत्रसन्नद्धमस्यवासमः महारा
ज्ञांगणांसर्वंप्रविश्यंतुमहोदये ॥ ३ ॥ एवंव्यादिश्यविप्रोसौक्षिप्रात्तत्रविनिष्ठितौ ॥ चक्र
गुश्चैवयच्छेषंपार्थिवायनिवेधन ॥ ४ ॥ कृतमित्येवचाब्रूमाभिगम्यजगत्पतिं ॥ यथ
नं २ क्तवच्चैप्रीतोहर्षयुक्तोद्विजर्षभः ॥ ५ ॥ ततः सुमंत्रंपुत्रिमान्राजावचनमब्रवीत ॥ एमः
कृतात्मामवताशीघ्रमानीयतामिति ॥ ६ ॥ सतथेतिप्रतिज्ञायसमंत्रोराजशासनात्

रा०बुं०

॥५३॥

राम मां मंत्रपां चैव रक्षेन रघिनांवा ॥ ५ ॥ अपनत्तसमासौनासत्तदादमास्यंनरपं ॥ प्रांचोदीच्याः प्र

तीच्याश्च दक्षिणास्या [illegible] मृमि पाः ॥ ६ ॥ ते रक्षा श्वा प्पार्श्व पेचा मेवनश्चै लांनवासिनः ७

पांसां च क्रिरसर्वतं देवा इव वासव ॥ ७ ॥ नेषांध्येस राजर्षिर्महता मिव वासव ॥ प्रासादस्थो रघु ॥

श्रेष्ठ ८८ र्ण पां नमां नमजं [illegible] ॥ ९ ॥ गंधर्वराजप्रतिमं लो

केविख्यातपौरुषं ॥ दीर्घबाहुर्महातेजा मनसा मनमां नंगामिनं ॥ ८ ९ ॥ चंद्रकांताननं राममतीव प्रियदर्श

नं ॥ रूपौदार्य गुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणं ॥ १ ॥ धर्मार्भित्रप्राः पर्जन्यं ल्हादयंतमिव प्रजाः ॥

राम

॥५३॥

ननन्द समापन्नं तं पश्यमानो नराधिपः ॥ ६ ॥ अवतार्य्य सुमंत्रस्तु राघवं स्यंदनात्तदा ॥ पितुः समी
पं गच्छंतं प्रांजलिः पृष्ठतो न्वगात ॥ ७ ॥ स तं कैलासशृंगाभं प्रासादं नरपुंगवः ॥ अरुरोह
नृपं द्रष्टुं सह सूतेन राघवः ॥ ८ ॥ स प्रांजलिरभिप्रेत्य प्रणतः पितुरंतिके ॥ नाम स्वं श्रावयन्रा
मो ववंदे चरणौ पितुः ॥ ९ ॥ तं दृष्ट्वा प्रणतं पार्श्वे कृतांजलिपुटं नृपः ॥ गृह्यांजलौ समाकृष्य
सस्वजे प्रियमात्मजं ॥ १० ॥ तस्मै चाभ्युद्यतं सम्यङ्मणिकांचनभूषितं ॥ दिदेश राजा रुचिरं रामा
य परमासनं ॥ ११ ॥ तदासनवरं प्राप्य व्यदीपयत राघवः ॥ स्वयैव प्रभया मेरुमुदये विमलो र

मार

म०श्व०

अ०॥५४॥

वि॥२८॥ तेन विभ्राजता तत्र सा सभाभिव्यरोचत॥ विमल ग्रहनक्षत्रा शारदी द्यौरिवेंदुना॥२९॥ सं
तं पश्यमानो नृपतिस्तुतोष प्रियमात्मजं॥ अलंकृतमिवात्मानमादर्शतलसंस्थितं॥३०॥ स ॥५४॥
तं सस्मितमाभाष्य पुत्रं पुत्रवतां वरः॥ उवाचेदं वचो राजा देवेंद्रमिव कश्यपः॥३१॥ ज्येष्ठायामसि
मे पत्न्यां सदृश्यां सदृशः सुतः॥ उत्पन्नस्त्वं गुणश्रेष्ठो मम रामात्मजः प्रियः॥३२॥ त्वयायतः प्र
जाश्चेमाः॥ स्वगुणैरनुरंजिताः॥ तस्मात्त्वं पुष्ययोगेन यौवराज्यमवाप्नुहि॥३३॥ कामतस्त्वं प्र
कृत्यैव विनीतो गुणवानसि॥ गुणवत्यपि तु स्नेहात्पुत्र वक्ष्यामि ते हितं॥३४॥ भूयो विनयमास्था

राम

राम

अ०

यमवान्नित्यं जितेंद्रियः कामक्रोधसमुत्थानि त्यजेद्व्यसनानि च ॥५॥ रोगेषु पावर्नमानोर्द्र
टा२ व्यापन्नस्य तैलपा ॥ स्वमात्यप्रभृतीः सर्वाः प्रकृतीश्चानुरंजयेः ॥६॥ कोष्ठागारायुधागारैः कृत्वा
संनिचयान्बहून् ॥ उष्ट्रातुराज्ञा प्रकृ तिः पालयति मेदिनीं ॥७॥ नस्यमंदंति मित्राणि लभ्या
न्नमित्रा भवाः ॥ तस्मात्सुवृत्तमात्मानं नित्यमेवं समाचरेत ॥ नकुत्वासुहृद्गतस्यगामस्यप्रियपा
कारिणः ॥ त्वरिताः शीघ्रमभ्येत्य कोशात्माये न्यवेदयन ॥८॥ सारिहाश्चापानिगाश्चैवात्मानि विवि
धानि च ॥ मादिदेशप्रियांस्तेभ्यः कोशात्प्रभदेनमा ॥ ५१० ॥ श्रुत्वा भिवाद्य राजानं पप्रमाहय

म०श्री०

॥५५॥

राघवः ॥ पपौत्वं शृणुनि मद्धे स्मजनौघैः पूजि पूजितः ॥ १ ॥ येचापि पौरान्नपतेर्वचस्त कृत्वा नदात्नाभमिवे
ष्टमात्मनः नेदुर्मासं न्नु गहाणिगत्वा देवास्समानं चुरानिप्रहृष्टा ॥ १२ ॥ ७ ॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामाय
णेवाल्मीकीये स्वयोध्याकांडे ऊनशीतितमः सर्गः ॥ ७९ ॥ एवं गुणगणैः पूर्णं राघवं लोकरंजकं ॥ स्त्रधे ॥
ध्यावासितनंरीत्वा प्रजास्वामिवभावयेत् ॥ देहगेहादिधनासक्तास्तदध्यासविवर्जितः राघवीपार राम
तिं प्राप्य कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ एवं मनोवृत्तिस्थं चलापदातीत्माकथा चिन्मरि पूर्णो नो गता ॥ ॥५५॥
न देवानामस्य कृपाकटाक्षजापामवेदिक्तातीवदुर्लभा ॥ ३ ॥ सर्वोत्मनाश्रुरंभि वहमावारन्तियेदा

प्राणनाथा हृदि स्यात् ॥ तस्माद्वि विक्षेपमतीव दुःखं मन्ये तदा देहवतां प्रधानः ॥ ४८ ॥ नतस्य कस्मिन्न
नु मां पतेजने ॥ कथंचिदन्यत्र मनो न गच्छति ॥ करोमि चिंतां विरहोपतप्तः प्रियः ॥ प्रियो न मस्या
शु समागमं प्रति ॥ मदन्त्रसं चारुविलाससुस्मितं मुखं वशारञ्जं दृगमि चित्तोरचितं ॥ द्रष्टास्मि दि
ष्टा हि तव प्रियः हृद्योः कदा वियोगसंतापनिवारणक्षमं ॥ ५० ॥ कदा समपानैः सखिभिः श्रुतिस्मि
तैः किशोरवेषैर्मधुरोपमायतैः ॥ रसगोष्ठीषु विनोदमोदतां प्रियस्य वा नानल्पमनं भविष्य
ति ॥ ५१ ॥ कदा नतिपैः सह पानभोजनप्रपानगम्या स्वपना सनाति मे ॥ अहर्निशं जातविला

म० वृ०

॥५६॥

समस्मिन्नैः सुहृत्सुधान्नैर्नितरां भविष्यति॥१॥ गृहादिकृत्येषु कृतानियोजितः॥ कुर्वन्नपयोचि
तमनन्यमानसः॥ दृष्ट्वाप्यहं चाकृशु चिस्मितं मुखं विहारलीलास्थलवाटिकासु च॥२॥ नि
षंग्ममानंदनिधानबंधुभिः शुभाननेमेपितराजकन्यया कदाभयामर्द्दमनन्तजल्पनेक
रिष्यते कोमलराजनंदनः॥३॥ कादानपत्नीशिकुमारकोदिते॥ शुभाषवचप्योनिशंघनमं
उत्सतोमेपितथानु कारिणोपवेनपार्श्वेनुगामिष्यतेहयः॥४॥ २०॥ नृपकुमारगणैः सचिवात्म राम
जैः परीवृतं भ्रातादिसबंधुभिः॥ राजवेश्मान्वां तामित्तनसतामनराजोप्रिकदानुसरिष्यति॥५॥ ॥५६॥

सज्ज्ञानज्ञातिभिः सार्द्धं मामनुज्ञाप्य पाण्डवः कौरिष्यति कदा पुत्री मा भोजनं राजसं दि ॥२२॥ कदा कृष्ण
मिकल्लितं सौमित्रिर्भिन्नवंदनः ॥ अनुगन्ता विधानार्थं व्यंजनं मे प्रदास्यति ॥२३॥ परिचर्यं समकं ध
मैस्ववंशोचितं समन्वितं क्षिन्तापिष्यति मां नूनं सौमित्रिर्भ्रातृवत्सलः ॥२४॥ मा चिरादागतं मित्वं
स्वास्तिने मुनिं नतं ॥ नंतं मनं शत्रुघ्नो मामनुव्याहरिष्यतः ॥२५॥ भविष्यति तदा नूनं प्रभामन्तरसोम
वः ॥ कारिष्यति पदाभीता कृपा हृष्टस्पर्शं मपि ॥२६॥ एवमेवानिशं यस्य विश्वासोऽनिवेवव ॥ सए
वराघवं पश्येदि वेतिविनिश्चितं ॥२७॥ प्रासापामामकिः परमं साधं हितं तं ॥ स्वावधि

म॰ श्रो॰

॥५७॥ २३

स्मापराकाष्ठापपापरूपेदूहनमं ॥ २८ ॥ एतन्स्यौ त्वानिकृत्तानिमर्षिभिः नत्माऽऽत्पाराहितनिर्दि
ष्टा श्रीरामाकर्षिंराणिभ्युतौ ॥ २९ ॥ हटितिप्रेमपौ भ्रमुसंगमंभ वनितनत्रपुनः ॥ स चिरंस्थितिः क
विभिर्स्य विश्वार्घ्यं फलोदवंदुनविलंवित्तमेनदितोच्यते ॥ ३० ॥ जनकजाकरुणामनविप्लुषा
नवजनाननुगंनुमिहैकुना ॥ कतिपयेभ्चरणौरनुरंजिनाभ्नुतिवनीसानिर्विचितामपा ॥ ३१ ॥
मपिनदघरामघनयोऽपमानपठनिर्नतिप्रातिरनसिका ॥ वुधजनाननुगम्यकिपत्यदंवा
च्चिंनभवनेस्तुर्दर्पणां ॥ ३२ ॥ कविभिरीप्सितपानुसेवरानागरानाभवदीपकृपांवुधौ ॥ वहति

राम ॥५७॥

देवनतीवनदीगिरा हि त्रिपथगा त्वमतीव सुदुर्लभं ॥ ३३ ॥ उपमितो मितकथं कविसंपदा समधिगम्यगुरा
द्युयमद्भुतं ॥ त्रिपथगा नवकीर्तिनं गीर्गाति स्थिरतरं निविर्वाणपरा हवः ॥ ३४ ॥ भवति मज्जनमेव वा ५२
जिमं नपरिशुद्धिफलाय दिशोगता ॥ इति विचिंत्य विशां तिसहांवरा स्तवपशोवृनिधौ रहुना
पक ॥ ३५ ॥ दिवंगता देवनराः शिरःस्थं पुष्पं विचेतुं कृतजलपुंजा ॥ वीरोगंगरहीत्वा पुष्पवीनयंति
स्त्रीरामदिरम्रातपशः पितृस्ते ॥ ३६ ॥ पूर्वोणमभवत्स्नात पवउवावनि ईदाहरोवंतस्मा तस्पृता
नंनसमधुरस्वहांत्रुनिःशेषितं ॥ पश्चात्तेनि विध विला पुजनितैर्नैत्रांखुभिर्वद्वितस्त्वासौनर

॥५८॥ संअत्रानिलवांनैवांबुनस्पामसां॥२९॥भवन्कपालध्वमहाभिमानोनप्राकृतेकंचनचिंतया
मि॥श्रीहंत्वदीयोस्मिनचान्यदीपस्तीनाद्विजीयोसिमदामनस्य॥३०॥इतिश्रीमज्ज्ञान
कीरमणाचरणपरिचरणपरायणश्रीशिवलालपाठकचरणारविंदमधुव्रतबोधनिधिवि मकरं२८
रचितःश्रीरामपत्त्वरत्नाकरः संपूर्णः समाप्तम॥१॥रामरामरामरामरामरामराम राम